

This is an electronic reprint of the original article. This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Kiteytynyt se että keskustelupuheessa

Laury, Ritva; Suomalainen, Karita; Vatanen, Anna

Published in:
Virittäjä

DOI:
[10.23982/vir.130285](https://doi.org/10.23982/vir.130285)

Published: 14/03/2024

Document Version
Accepted author manuscript

Document License
Publisher rights policy

[Link to publication](#)

Please cite the original version:

Laury, R., Suomalainen, K., & Vatanen, A. (2024). Kiteytynyt se että keskustelupuheessa: Rakenne ja vuorovaikutustehtävät. *Virittäjä*, 128(1), 62-96. <https://doi.org/10.23982/vir.130285>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Kiteytynyt *se että* keskustelupuheessa: rakenne ja vuorovaikutustehtävät

Abstrakti

Artikkelissa käsitellään suomen kiteytynyttä *se että* -yhtymää puhutussa kielessä.

Tutkimuksen kohteena ovat sellaiset keskusteluvuorot, joissa sanat *se* ja *että* ja niitä seuraava puhunnos eivät ole syntaktisesti osa mitään laajempaa lausekokonaisuutta vaan muodostavat oman rakenteellisen ja toiminnallisen kokonaisuutensa. Tutkimus kytkeytyy funktionaaliseen ja käyttöpohjaiseen kieliopin kuvaukseen, ja sen näkökulma on vuorovaikutuslingvistinen ja keskustelunanalyttinen. Tutkimuksen pääasiallinen aineisto koostuu suomenkielisten arkikeskustelujen morfosyntaktisesta tietokannasta Arkisynistä, joka sisältää 30 tuntia vuosina 1996–2015 kerättyjä kasvokkais- ja puhelinkeskusteluja. Lisäksi tutkimuksessa hyödynnetään Lauseopin arkiston murrekorpusta, joka koostuu 142 haastattelumuotoisesta, eri puolilla Suomea vuosina 1960–1970 käydystä keskustelusta.

Se että -kiteymä esiintyy aineistossa yhtäältä pitkien, monipolvisten vuorojen loppupuolella ja toisaalta vuoronalkuisena elementtinä lyhyemmissä väite- ja kannanottovuoroissa, jotka ovat jonkinlaisia reaktioita tai responsseja juuri edeltävään vuoroon. Kiteymä sijoittuu vuoron rakenneyksikön alkupuolelle projisoiden jatkoa ja osoittaen, että sitä seuraava puhe on kontekstissaan keskeistä. Kiteymä on tyypillisesti prosodisesti kulunut, ja sitä edeltää usein jokin partikkeli. Sitä seuraava puhunnos rakennetaan vastaanottajalle tunnistettavaksi, mutta vuoroon tulevat responssit eivät kuitenkaan aina vahvista vuoron sisältämää tietoa tutuksi.

Artikkelissa osoitetaan, että *se että* -kiteymän käytössä ja käytön variaatiossa on tiettyjä kieliopillistuneille kielenaineksille tyypillisiä piirteitä, mutta eri ikäisissä, tutkimuksessa käytössä olleissa keskustelupuheen aineistoissa *se että* -yhtymää käytetään kuitenkin samalla tavoin ja samantapaisissa konteksteissa. Aineisto ei siten anna aiheutta olettaa, että nykypuheen *se että* olisi kieliopillistumisprosessin lopputulos, vaan pikemminkin se on käyttökonteksteistaan emergoituva ilmaisu, jolla on omat, tietynlaiset tehtävänsä vuorovaikutuksessa.

Asiasanat: emergenssi, kieliopillistuminen, kiteymä, projektio, vuorovaikutuslingvistiikka

Abstract

Our article concerns the fixed expression *se että* in spoken Finnish. We focus on turns at talk where the words *se* and *että* and the utterance that follows are not syntactically integrated in any other clausal construct but rather form their own structural and actional unit. Our research is based on the functional and usage-based grammatical tradition and is conducted from the perspective of Interactional Linguistics and Conversation Analysis. Our main data are Finnish everyday conversations from the morphosyntactically coded Arkisyn database containing 30 hours of face-to-face and telephone conversations recorded between the years 1996–2015. We also utilize the Dialect Corpus of the Syntax Archives of the University of Turku, which contains 142 interviews of elderly speakers conducted in different areas of Finland in 1960–1970.

The fixed expression *se että* occurs in our data toward the end of lengthy, complex turns and on the other hand as a turn-initial element in shorter assertion and assessment turns which function as reactions or responses to a just preceding turn. The fixed expression comes early in the turn-constructive unit, projecting continuation and indexing what follows as central in its context. The expression is typically prosodically reduced and is often preceded by a particle. The utterance that follows *se että* is constructed as identifiable to the addressee but the responses do not always confirm that the content of the turn is previously familiar.

The article shows that the use and patterns of variation of the *se että* expression contain features typical of grammaticization, but in the conversational data from the different periods of time used in the study, the *se että* expression is used in similar ways and in similar contexts. Therefore, the data we use does not lead us to conclude that the present-day *se että* expression would be a result of a recent process of grammaticization. Rather, it is a projective expression, emergent from its contexts of use with its particular functions in interaction.

1 Johdanto

Tarkastelemme tässä artikkelissa puhutussa suomen kielessä esiintyviä ilmauksia, joissa sanat *se* ja *että* esiintyvät peräkkäin muodostaen oman rakenteellisen ja toiminnallisen kokonaisuutensa. Aiemmassa kirjallisuudessa *se että* -rakenteeksi kutsuttua ilmausta on tutkittu pääasiassa kirjoitetun kielen pohjalta; rakenteen on todettu esiintyvän yhdyslauseissa

erityisesti subjektina tai objektina toimivan lauseen alussa (ks. etenkin Leino 1999). Aiemmissa omissa tutkimuksissamme (Suomalainen, Vatanen & Laury 2020; Vatanen, Suomalainen & Laury 2020) olemme osoittaneet, että kirjoitetulle kielelle ominaisten käyttötapojen ja -ympäristöjen lisäksi *se että* -rakennetta käytetään puhutussa kielessä muillakin tavoin: keskusteluaineistoissa se esiintyy ennen kaikkea kiteytyneenä ilmauksena, jonka pääasiallinen tehtävä liittyy tulevan keskusteluisällön ennakointiin eli projisointiin (projektioista ks. esim. Auer 2005). Kiteytyneenä ilmauksena käytettävä *se että* -yhtymä ja sitä seuraava puhunnos eivät ole syntaktisesti osa mitään laajempaa lausekokonaisuutta. Sen sijaan – kuten tässä artikkelissa osoitamme – *se että* -kiteymä on syntaktisesti itsenäisesti esiintyvä partikkelimainen elementti (ks. esimerkkiä 1 alla; esimerkin tarkempi analyysi tuonnempana), joka liittyy sitä seuraavaan ainekseen ja muodostaa sen kanssa vuorovaikutuksellisesti merkityksellisen kokonaisuuden.

(1) SG 437

```
01 Tuula: .hh mut et ↑fkyl siellä niinku, #v:::#armasti et
02 et jos ois hyväl porukalla nin, .hhmh tosi kiva
03 käydä syömäs päivällä ja sillä lailla mutta,
04 Jaana: [mm,
05 Tuula: [.hhhh mut se että >mitä sitte tekee kaikki<
06 kaikki päivät. (0.4) tommoses pai°kas°.
```

Tässä artikkelissa keskitymme *se että* -yhtymän käyttöön kiteytyneenä ilmauksena. Analysoimme tämän kiteymän syntaktis-semanttisia ja prosodisia ominaispiirteitä ja selvitämme, millaisissa konteksteissa ja vuorovaikutustehtävissä kiteymää käytetään. Aineistomme koostuu arkisissa vuorovaikutustilanteissa käytetystä puhutusta kielestä, jota tutkimme keskusteluanalyttisia ja vuorovaikutuslingvistisiä menetelmiä hyödyntäen. Tarkastelemme artikkelissamme myös *se että* -kiteymän kieliopillistumista ja pohdimme, missä määrin kiteymän voi sanoa emergoituneen (Auer & Pfänder 2011) ja partikkelistuneen tiettyä vuorovaikutustehtävää toimittamaan.

Käytämme tässä artikkelissa tutkimastamme kielen ilmiöstä etenkin termejä “*se että* -yhtymä” ja ”*se että* -kiteymä”, mutta myös ”*se että* -rakenne”. ”Yhtymällä” tarkoitamme kaikenlaisia kokonaisuuksia, joissa ilmaukset *se* ja *että* esiintyvät yhdessä. Aiemmissa tutkimuksissamme esittämämme huomiot viittaavat nimittäin siihen, että *se että* -yhtymän kieliopillinen kategoria vaihtelee käyttökonteksteittain, ja tietyissä käyttötavoissa yhtymän voi jopa ajatella olevan partikkelistumassa (ks. Suomalainen ym. 2020). Tässä artikkelissa

huomiomme on sellaisissa *se että* -yhtymissä, joissa yhtymää käytetään kiteytyneenä projisoivana ilmauksena, jonka avulla puhujat jäsentävät ja ennakoivat vuorovaikutuksen kulkua ja orientoivat vastaanottajia tulevan puheen sisältöön (ks. erityisesti Vatanen ym. 2020); tällaisista tapauksista puhumme ”*se että* -kiteyminä”. *Se että* -yhtymän käyttö kiteytyneenä ilmauksena eli kiteymänä eroaa näin ollen yhtymän sellaisesta käytöstä, jossa sitä käytetään osana viittaavaa NP:tä meneillään olevaan lausumaan syntaktisesti integroituneena elementtinä. Käsitteellä ”*se että* -rakenne” taas tarkoitamme *se että*-yhtymää ja sitä seuraavaa lausumaa, joka voi olla edellä kuvatun lailla syntaktisesti monenlainen.

Se-demonstratiivipronominia on aiemmassa tutkimuksessa käsitelty ensisijaisesti viittaavana (ks. esim. Larjavaara 1990) mutta myös partikkelimaisena elementtinä (Laury 1997). Tässä artikkelissa ehdotamme, että osana *se että* -kiteymää käytettävän *se*-elementin viittaavuuden voi katsoa haalistuneen. *Se*-demonstratiivin merkitykseen liittyvä tunnistettavuuden ilmaiseminen (ks. esim. Laury 1997, 2021) sen sijaan on *se että* -yhtymän kiteytyneissä käytöissäkkin säilynyt, kuten analyysissämme osoitamme. Kiteymän sisältävän vuoron saamat responsit puolestaan ilmentävät vastaanottajan näkemystä *se että* -vuoron sisällön tunnistettavuudesta.

Se että -yhtymään kuuluvan *että*-elementin tehtävä vaikuttaa kiteytyneissä *se että* -yhtymissä olevan niin ikään eri kuin se tehtävä, jossa *että* kielenkäytössä tyypillisesti nähdään: *se että* -kiteymän *että* ei toimi komplementoijana eikä siten aloita alisteisia rakenteita (VISK § 819; Suomalainen ym. 2020; Vatanen ym. 2020). Näissä yhtymissä esiintyvän *että*-sanana tehtävä poikkeaa paljolti myös muista tehtävistä, joita sanalla on puhutussa kielessä todettu olevan (Laury & Seppänen 2008; Koivisto, Laury & Seppänen 2011; Koivisto 2011). Kielenainesten merkityksen haalistumisen ja tehtävien eriytymisen on todettu olevan kieliopillistumiskehityksessä tyypillistä (ks. esim. Bybee 2010: 108), ja artikkelissamme pohdimmekin, missä määrin kiteytynyttä *se että* -yhtymää voi lähestyä kieliopillistumisen näkökulmasta.

Artikkelimme jäsentyy seuraavasti: Luvussa 2 kuvaamme *se*- ja *että*-sanoista sekä *se että* -yhtymästä tehtyä aiempaa tutkimusta, minkä jälkeen luvussa 3 esittelemme käyttämämme aineiston ja tutkimusmenetelmät. Taustoittavassa luvussa 4, joka pohjautuu aiemmin julkaistuihin tutkimuksiimme, tarkastelemme kiteytyneen *se että* -yhtymän syntaktis-semanttisia ja prosodisia ominaisuuksia fennistiikan näkökulmasta. Luvussa 5 keskitymme

kiteymän käyttöön vuorovaikutuksessa: sen sekventiaaliseen ja toiminnalliseen kontekstiin, intersubjektiiivisuuteen eli keskustelijoiden yhteisen ymmärryksen rakentamiseen liittyviin kysymyksiin sekä responsseihin, joita *se että* -kiteymän sisältävät vuorot saavat. Luku tuo uutta tietoa kiteytyneen *se että* -yhtymän luonteesta ja käytöstä puhutussa kielessä. Luvussa 6 pohdimme yhtymän kieliopillistumista sekä sen kiteytyneisyyttä ja emergoitumista vuorovaikutuskonteksteissa. Luku 7 sisältää artikkelin yhteenvedon ja päätelmät.

2 Aiempi tutkimus

Sanat *se* ja *että* kuuluvat suomen kielen taajimmin käytettyihin sanoihin. Julkaistuissa taajuusluetteloissa ne ovat kummatkin useimmin esiintyvistä sanoista kymmenen ensimmäisen joukossa: esimerkiksi Suomen murteiden taajuussanastossa (Jussila 1992) *se* on yleisin sana ja *että* on kymmenennellä sijalla. Oletettavasti *se*-sanan yleisyys murteissa johtuu siitä, että puheessa sillä voidaan viitata myös ihmisiin (ks. Seppänen 1998; Priiki 2017).

Kumpaakin sanaa on tutkittu paljon. Demonstratiivin *se* on sanottu viittaavan tunnistettavissa oleviin ja kuulijan havaintopiirissä oleviin referentteihin (Larjavaara 1990; Laury 1997; Etelämäki 2006). Sen on myös arveltu olevan kieliopillistumassa määräiseksi artikkeliksi puhutussa suomessa (Laury 1997; Juvonen 2000). *Että*-sana on luokiteltu partikkeleiden luokkaan kuuluvaksi yleiskonjunktioksi (VISK § 819), mutta typologisesta näkökulmasta se on lauseita linkittävässä tehtävässään komplementoija, koska tässä asemassa *että*-sanaa seuraava lause on edeltävän lauseen verbin argumentti. *Ison suomen kieliopin* (VISK § 819) mukaan *että* muodostaa myös kiteytyneitä sanaliittoja muun muassa *se*- ja *niin*-sanojen kanssa. *Että* toimii myös partikkelina sekä lausumien alussa että lopussa (Raussi 1992; Laury 2006; Laury & Seppänen 2008; Koivisto ym. 2011; Koivisto 2011; ks. myös Laitinen 2005: 216). Lausumanalkuisena *että*-partikkeli tuo uuden äänen keskusteluun (Laury & Seppänen 2008), kun taas lausumanloppuisena se kutsuu vastaanottajaa tekemään omat päätelmänsä *että*-partikkelia edeltävän lausuman sisällön perusteella (Koivisto 2011).

Se-sanan käyttöä *että*-lauseen yhteydessä on fennistisessä kirjallisuudessa käsitelty jonkin verran (Setälä 1883; Siro 1968; Kuiri 1986; Karhu 1994; Kuiri 1995; Liimatainen 1996; Leino 1999). Tarkastelun keskiössä on usein ollut se, miksi joidenkin *että*-lauseiden edellä esiintyy *se*-pronomini, kun taas joidenkin edellä vastaavaa pronominia ei ole. Useissa

tutkimuksissa *se*-sanankäytön on nähty motivoituvan rakenteellista seikoista. Esimerkiksi Siro (1968: 203–204) pitää olennaisimpana syynä *se*-sanankäytölle *että*-lauseen edellä sijanmerkintää: koska *että*-lauseeseen tai *että*-konjunktioon ei voi liittää sijapäätettä, tarvitaan *se*-pronomini sijapäätteen kantajaksi. Myös *Isossa suomen kieliopissa* *että*-lauseetta edeltävä *se*-pronomini esitetään tukipronominina, joka “esiintyy ensisijaisesti muodollisessa tehtävässä sijapäätteen kantajana” (VISK § 1145); samassa yhteydessä tosin huomautetaan, että *se*-tukipronominia käytetään myös silloin, kun se ei sijanmerkinnän kannalta ole välttämätön (ks. myös VISK § 1155–1156).

Se, että -rakennetta kirjoitetussa asiakielessä tarkastellut Leino (1999) osoittaa, että suurimmassa osassa hänen aineistonsa tapauksia *se*-sanankäytöstä subjektina ja objektina toimivan *että*-lauseen yhteydessä ei voida selittää rakenteellisin perustein, vaan selitystä tulee etsiä semanttisista seikoista. Tämän Leino perustaa siihen, että hänen tutkimuksensa aineistossa paljastuu *että*-lause on *se, että* -rakennetta yleisempi niin objektina kuin subjektinakin: *se*-sana esiintyy joka kolmannen subjektina toimivan *että*-lauseen kanssa ja noin joka kymmenennen objektina toimivan *että*-lauseen kanssa (mas. 32–33).

Tutkimuksensa perusteella Leino (mas. 47) esittää, että *se*-sanaa käytetään subjektina tai objektina toimivan *että*-lauseen yhteydessä silloin, kun *että*-lauseella halutaan käyttää viittaavana NP:nä. Leinon aineistossa *se, että* -rakenteen käyttö liittyy “faktiivisen presupposition” syntymiseen eli siihen, että puhuja esittää jonkin asiantilan totena (mas. 41, 46), ja *se, että* -rakenne esiintyykin usein sellaisissa konteksteissa, joissa esiintyy havaitsemista, päättelyä tai evidenssin ilmaisemista (mas. 34).

Kuten mainitsimme, Leino (1999) rajaa tarkastelunsa koskemaan *se, että* -rakennetta nimenomaan kirjoitetussa (asia)kielessä mutta huomauttaa, että hänen havaintojensa mukaan puhekielessä variaatio *se*-sanankäytössä on huomattavasti suurempaa kuin kirjakielessä (mas. 29–30). Olemme aiemmin tarkastelleet *se että* -yhtymän vuorovaikutusta jäsentävää käyttöä substantiivilausekkeena (Suomalainen ym. 2020) ja kiteytyneenä ilmauksena (Vatanen ym. 2020) puhutussa kielessä. Tutkimuksemme osoittavat, että vaikka osa *se että* -yhtymän käyttötavoista on puhutussa kielessä samanlaisia kuin kirjoitetussa kielessä, yhtymällä on puhutussa kielessä myös aiemmassa tutkimuksessa esitettyä laajempaa käyttöä. Puhutun ja kirjoitetun kielen *se että* -yhtymän käyttöä yhdistää, että myös puhutussa kielessä yhtymää voidaan käyttää osana viittaavaa NP:tä, jossa *se* toimii sitä seuraavan *että*-lauseen edussanana. Tällaiset *se että* -alkuiset rakenteet – eli *se että* -yhtymät ja niitä seuraavat

lauseet ja muut rakenteet – toimivat aineistossamme toisen lauseen subjektina, objektina, predikatiivina tai e-NP:nä. Lisäksi *se että* -yhtymä on puhutussa kielessäkin tyypillinen lohkorakenteissa (vrt. Leino 1999: 31). Toisin kuin kirjoitetussa kielessä, tarkastelemassamme puhutun kielen aineistossa *se että* -yhtymä ja sitä seuraava lause tai muu rakenne esiintyy kuitenkin myös niin sanottuna vapaana NP:nä eli itsenäisenä, verbin argumenttirakenteeseen kuulumattomana nominilausekkeena (vapaista NP:istä ks. Ono & Thompson 1994; Tao 1996; Helasvuo 2001a, b). Toisinaan *se että* -alkuinen rakenne saattaa myös näennäisesti toimia argumenttina toisessa lauseessa, mutta siten, että *se*-sanon sijamuoto on verbin argumenttirakenteeseen nähden “väärä” eikä *se*-sanon voida näin katsoa esiintyvän ensisijaisesti muodollisessa tehtävässä sijapäätteen kantajana (Suomalainen ym. 2020). Lisäksi *se että* -yhtymää saattaa puhutussa kielessä seurata joko fragmentaarinen, ei lauseeksi tulkittava lausuma tai sitten pitkä ja moniyksikköinen vuoro, jolla ei ole selvää päätepidettä ja jonka tulkitseminen lauseeksi on tämän vuoksi kyseenalaista (Suomalainen ym. 2020; vrt. Auer 1992; ks. myös Hopper & Thompson 2008). Usein *se että* -yhtymän elementit *se* ja *että* on myös tuotettu siten, että ne muodostavat yhden prosodisen sanon (*seettä*), jolloin *että* ei nähdäksemme enää toimi komplementoijana. Tämä näkyy siitäkin, että sitä saattaa seurata toinen, komplementoijana toimiva *että* (Suomalainen ym. 2020).

3 Aineisto ja menetelmät

Tutkimuksemme pääasiallinen aineisto on peräisin suomenkielisten arkikeskustelujen morfosyntaktisesta tietokannasta Arkisynistä. Tietokannan aineiston tallenteiden yhteenlaskettu kesto on noin 30 tuntia. Aineisto on kerätty vuosien 1996–2015 aikana, ja siihen kuuluu yhteensä 26 eri keskustelutallennetta. Tässä artikkelissa esittämämme aineistoesimerkit ovat yhtä lukuun ottamatta peräisin Arkisyn-tietokannasta. Arkisyn-aineiston lisäksi meillä on kuitenkin ollut käytössämme myös vanhempaa aineistoa Lauseopin arkiston murrekorpukselta. Murrekorpus koostuu 142 haastattelumuotoisesta keskustelusta, jotka on käyty 1960–1970-luvuilla eri puolilla Suomea haastattelijan ja 1800-luvun lopussa tai 1900-luvun alussa syntyneiden informanttien välillä. Murrekorpusaineiston vuorovaikutusta ohjaavat tilanteen institutionaalisuus ja osanottajille etukäteen määritellyt roolit, eikä kyseessä siis ole samankaltainen vapaasti rakentuva vuorovaikutustilanne kuin Arkisyn-aineiston nauhoitteissa. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että murrehaastatteluissa ei esiinny yhtä laajasti erilaisia sosiaalisia toimintoja kuin muodoltaan vapaammassa

keskustelussa; aineisto painottuu pitkälti haastateltavan pitkiin kertomusvuoroihin, joihin haastattelija vastaa pääosin dialogipartikkeleilla ja tarkentavia kysymyksiä esittämällä. Myös Lauseopin arkiston murrekorpus voidaan kuitenkin hahmottaa vuorovaikutusaineistoksi sen ”murrestatuksesta” huolimatta (ks. Aarikka 2023: 144–145). Olemme käyttäneet murrekorpuksen aineistoa *se että* -kiteymän nykypuhekielisen käytön analyysin tukena siten, että olemme verranneet Arkisyn-tietokannan aineiston ja murrekorpuksen esiintymiä toisiinsa. Luvussa 4 esittämämme havainnot *se että* -kiteymän semanttisista, syntaktisista ja prosodisista ominaisuuksista koskevat niin murrekorpuksen kuin Arkisyn-aineiston esiintymiä, kun taas luvun 5 vuorovaikutuksellinen analyysi keskittyy kiteymän vuorovaikutuspiirteisiin nykypuhekielessä. Luvussa 6 esittämässämme *se että* -kiteymän kehitystä koskevassa pohdinnassa käytämme molempia aineistoja.

Tätä tutkimusta varten olemme keränneet käsin Lauseopin arkiston murrekorpuksesta ja Arkisyn-tietokannasta kaikki *se että* -yhtymät eli sellaiset tapaukset, joissa *se*-sanaa seuraa *että*-sana.^{1 2} Tämän jälkeen olemme käyneet koko aineiston laadullisesti läpi ja erotelleet siitä edelleen yhtymän syntaktisesti itsenäiset esiintymät – eli *se että* -kiteymät – joista olemme koonneet tässä artikkelissa aineistona käyttämämme kokoelman. Syntaktisesti itsenäisillä esiintymillä tarkoitamme tapauksia, joissa *se että* ja sitä seuraava lausemainen tai ei-lausemainen aines ei toimi minkään muun syntaktisen rakenteen osana. Tällaisia esiintymiä oli aineistossamme yhteensä 333: Lauseopin arkiston murrekorpuksen aineistossa 65 esiintymää ja Arkisyn-aineistossa 268³ esiintymää. On hyvä huomioida, että esiintymien syntaktinen itsenäisyys ei tietenkään aina ole suoraviivaista, ja syntaktisesti itsenäiset ja integroidut *se että* -esiintymät muodostuvat pikemminkin jatkumon kuin joko–tai-tyyppiset luokat. Tämä tarkoittaa sitä, että niin Arkisyn-korpuksesta kuin Lauseopin arkistostakin löytyy sellaisia monitulkintaisia tapauksia, joissa *se että* -rakenteen kieliopillinen kategoria ei ole yksiselitteinen, vaan se sijoittuu eri käyttötapojen väliselle jatkumolle. Olemme

¹ Aineistossamme yhtymän *että*-osa voi olla *että*- tai *et*-muodossa. Käytämme yhtymästä muotoa *se että*, kun on kyse yhtymästä yleensä. Esimerkkien analyysissä käytämme myös lyhyttä muotoa, jos puhuja on sitä käyttänyt. Kirjoitamme tässä artikkelissa kuitenkin sanat erilleen sekä litteraateissa *että* analyysseissa, vaikka ne usein muodostavat vain yhden prosodisen sanan, kuten luvusta 4.2 käy ilmi.

² Jätimme pois sellaiset *se-* ja *että*-sanojen toisiaan seuraavat esiintymät, joissa *että* aloittaa *se*-pronominiin liittymättömän sivulauseen. Tällainen on esimerkiksi ilmaus *sanoks se et se tulee* (Arkisyn), jossa *se* on *sanoa*-verbin sisältävän lauseen subjekti ja viittaa ihmiseen (ks. Seppänen 1998; Priiki 2017), kun taas *että* aloittaa sivulauseen, joka toimii *sanoa*-verbin objektina.

³ Arkisyn-aineistossa on yksi puhuja, joka käyttää ilmausta huomattavan taajaan: aineiston 268 *se että* -kiteymästä peräti 192 on hänen vuoroissaan. Nämä tapaukset ovat kuitenkin laadullisesti samankaltaisia kuin muutkin aineistomme tapaukset. Pohdimme *se että* -kiteymän idiolektista käyttöä tarkemmin luvussa 6.

kuvanneet *se että* -yhtymän käyttötapojen jatkumoa tarkemmin aiemmin (Suomalainen ym. 2020). Käsillä olevan tutkimuksen aineistoon olemme ottaneet mukaan selvästi itsenäisten tapauksien lisäksi joitakin rajatapauksia, jotka voisi tulkita toisinkin (esimerkit 5 ja 9 tuonnempana). Lähestymistapamme ei ole kvantitatiivinen, joten emme ole tutkineet *se että* -yhtymän frekvenssiä aineistossamme tässä esitettyä enempää.

Lähestymme *se että* -kiteymän käyttöä suomenkielisissä keskusteluissa vuorovaikutuslingvistiikan (Selting & Couper-Kuhlen 2001 toim.; Couper-Kuhlen & Selting 2018) ja keskustelunanalyysin (Sacks, Schegloff & Jefferson 1974; Sacks 1992; Tainio 1997 toim.; Stevanovic & Lindholm 2016 toim.) menetelmin. Keskustelunanalyysi on etnometodologiaan perustuva tutkimussuuntaus, jossa tarkastellaan vuorovaikutusta etupäässä autenttisista keskusteluista tehtyjen ääni- ja videotallenteiden pohjalta. Tarkoituksena on ymmärtää keskustelun rakennetta ja niitä kielellisiä ja kehollisia keinoja, joita keskustelijat käyttävät pyrkiessään ymmärtämään toisiaan ja rakentaessaan erilaisia toimintoja. Vuorovaikutuslingvistinen tutkimussuuntaus puolestaan yhdistää keskustelunanalyysiä funktionaalisen kieliopin ja antropologisen kielentutkimuksen näkökulmiin. Keskeisenä ajatuksena on, että kielen rakenteet syntyvät palvelemaan vuorovaikutusta ja muokkautuvat tämän tehtävän mukaan.

Tässä artikkelissa aineistomme käyttämämme *se että* -kokoelmaa olemme analysoineet vuorovaikutuslingvistisen ja keskustelunanalyttisen näkökulman mukaisesti keskittyen ilmauksen kieliopillisiin ja vuorovaikutuksellisiin ominaisuuksiin.⁴ Olemme koonneet Arkisyn-aineistosta muodostamamme kokoelman taulukkomuotoon, johon olemme edelleen koodanneet jokaisesta esiintymästä seuraavia seikkoja: *se että* -kiteymän sisältävän vuoron keskustelutunnisteen ja vuoron tuottavan puhujan, vuoron toimintotyyppin, vuoron sisältämät tunnistettavuutta ilmaisevat elementit, vuoron saamat responssit, *se että* -kiteymän sijoittumisen vuoroon, kiteymää vuoron rakenneyksikössä edeltävät kielelliset elementit sekä kiteymän paikallisen tehtävän (osana esiintymisvuoroa). Arkisyn-aineiston kokoelmasta olemme lisäksi rakentaneet äänenlaadultaan riittävästä tapauksista osakokoelman, jolle olemme tehneet prosodisen analyysin; esittelemme tämän analyysin tuloksia tarkemmin alaluvussa 4.2. Olemme myös tarkastelleet *se että* -kiteymien tuottamiseen liittyviä kehollisia

⁴ Aineistokokoelman analyysi on toteutettu vuosina 2016–2020 kirjoittajien tasavertaisena yhteistyönä. Lisäksi kokoelman analyysiin on tutkimuksen alussa osallistunut FM Päivi Hakamäki, jota haluamme kiittää työpanoksesta.

piirteitä, mutta niistä emme ole löytäneet toistuvia kuvioita. Lauseopin arkiston murrekorpuksen tapaukset olemme myös koonneet taulukkomuotoon, mutta niiden koodausta emme tehneet aivan yhtä kattavasti kuin edellä kuvasimme; murrekorpuksen *se että* -tapauksista olemme koodanneet keskustelun tunnisteiden ja vuoron tuottajan lisäksi kiteymän paikallisen tehtävän, sijoittumisen vuoroon ja sitä vuoron rakenneyksikössä edeltävät kielelliset elementit.

Yleisellä tasolla tutkimuksemme kytkeytyy myös funktionaaliseen ja käyttöpohjaiseen kieliopin kuvaukseen, jonka keskeisiä mielenkiinnon kohteita ovat kieliopin rakenteiden muovautuminen, kieliopillistuminen ja emergenssi, sekä diakronisesti kieliyhteisössä että synkronisesti keskustelun osanottajien yhteistyön tuloksena. Kielioppia ei tästä näkökulmasta tarkastella perinteiseen tapaan säännöstönä, joka olisi olemassa ennen kuin aletaan puhua, vaan jatkuvasti puheessa muokkautuvana rakenteiden sumearajaisena joukkona (Hopper 1987; Auer & Pfänder 2011). Oletammekin, että *se että* -kiteymä muovautuu ja on muovautunut tietynlaiseksi elementiksi ja vuorovaikutuksen resurssiksi seurauksena niistä konteksteista, joissa se arkikeskusteluissa toistuvasti esiintyy.

4 Kiteytynyt *se että* rakenteellisesta näkökulmasta

Tässä luvussa käsittelemme *se että* -kiteymän semanttisia, syntaktisia ja prosodisia ominaisuuksia. Oletamme⁵, että ilmaisen taaja käyttö on johtanut siihen, millainen ilmaus aineistossamme on: kiteytynyt, partikkelistunut ja prosodisesti kulunut. Luku pohjautuu aiempiin tutkimuksiimme *se että* -yhtymästä (Vatanen ym. 2020; Suomalainen ym. 2020).

4.1 *Se että* -kiteymän syntaktis-semanttisia ominaisuuksia

Aineistomme *se että* -kiteymissä ilmauksen osatekijöiden merkityksen voidaan katsoa jossakin määrin muuttuneen, mikä onkin kiteytyneille ilmauksille tyypillistä (Bybee 2010: 108; ks. myös esim. Thompson & Couper-Kuhlen 2020: 126). *Se*-osan ei voida katsoa olevan suoranaisesti referentiaalinen, vaikkakin sitä käytetään osoittamaan tietynlaista

⁵ Oletuksemme perustuu siihen, mitä kiteymistä ja niiden kehityksestä aiemman tutkimuksen valossa tiedetään (ks. esim. Laury & Ono toim. 2020).

vastaanottajalle suunnattua tunnistettavuutta (tästä tarkemmin myöhemmin luvussa 5.2). *Että* taas ei rakenteessa toimi komplementoijana, vaan sen rooli linkittyy pikemminkin Lauryn ja Seppäsen (2008) osoittamaan partikkelikäyttöön kuuluvaan uuden äänen tai näkökulman esittelyyn.

Se että -kiteymät sijoittuvat keskusteluissa tyypillisesti vuoron tai vuoron rakenneyksikön alkupuolelle; tätä paikkaa voidaan nimittää myös avaukseksi tai esikentäksi (ks. VISK § 1008–1009; Lindström 2008: 70). On varsin yleistä, että *se että* -kiteymiin liittyy (muitakin) partikkeleita ja muita leksikaalisia elementtejä, jotka osaltaan tarkentavat sitä, mikä on kulloisenkin *se että* -kiteymän paikallinen vuorovaikutustehtävä. Esimerkissä 1' *se että* on tyypillisellä paikallaan vuoron rakenneyksikön alussa, sisäänhengityksen ja lausumanalkuisen *mutta*-konjunktion jälkeen (r. 5: *.hhh mut se että*). *Mut se että* aloittaa itsenäisen syntaktisen kokonaisuuden, joka ei ole osa mitään toista syntaktista rakennetta.

(1') SG 437

01 Tuula: .hh mut et ↑fkyl siellä niinku, #v:::#armasti et
02 et jos ois hyvä l porukalla nin, .hhmh tosi kiva
03 käydä syömäs päivällä ja sillä lailla mutta,
04 Jaana: [mm,
05 Tuula: [.hhhh mut **se että** >mitä sitte tekee kaikki<
06 kaikki päivät. (0.4) tommoses pai°kas°.

Tuula ja Jaana ovat keskustelleet lomakohteista, ja Tuula kommentoi positiivisesti Jaanan ehdottamaa kohdetta r. 1–3). Tuulan vuoron (r. 5–6) *mut se että* aloittaa kuitenkin aiemman *mutta*-konjunktion (r. 3) jo ennakoiman, vastakkaisen kannanoton ja näin ollen esittelee uuden näkökulman (Laury & Seppänen 2008). *Mut se että* -osuutta seuraa Tuulan varsinainen kanta kyseiseen lomakohteeseen: siellä ei olisi päiväsaikaan tarpeeksi tekemistä.

Erityisesti pidemmissä vuoroissa *se että* -kiteymä voi siis esiintyä vuoron keskellä, joskin se liittyy tällöinkin tyypillisesti jonkinlaisen uuden näkökulman esittelyyn tai näkökulman vaihtoon, kuten seuraavassa esimerkissä 2:

(2) SG 440

01 Kaisa: [ja sillee että .hhhh niinkuh Hookkankis sano
02 Toini: [nii,
03 Kaisa: että se, (0.2) tai ↑sitä se sano et kuh, .hhhh
04 tavallaa j just toi että mitä meiänkis seurakunnas

05 tapahtuu tai silleem mitev vahvastin niink#u:#,
 06 (0.6) Jumalan niinku, (1.0) läsnäolo on tai sillee
 07 siellä nis **se että**, (0.4) että sitä just ku ei
 08 se oov vaaj joku:; (0.4) vaan niinku, (.) et sitä
 09 on niinku ympäri. (0.4) maailmaa tai sillee et me
 10 ollaan niinku osa tavallaan semmost ↑suurempaa#.

Esimerkissä *se että* -kiteymä esiintyy Kaisan varsin pitkässä, polveilevassa vuorossa, jossa hän referoi Håkan-nimisen henkilön puhetta. Ennen *se että* -ilmausta Kaisa on saattanut loppuun aiemman lauseenmuotoisen syntaktisen yksikön *tai silleem mitev vahvastin niink#u:# (0.6) Jumalan niinku, (1.0) läsnäolo on*, jota seuraavat likimääräistä ja viittaus paikkaan *tai sillee siellä* ja sen jälkeen jatkoa ennakoiva partikkeli *ni* (Vilkuna 1997).

Kohdassa, johon *se että* sijoittuu, Kaisa esittää vuoronsa ytimen; tästä kertoo muun muassa *se että* -kiteymää vuorossa seuraava partikkeli *just*, joka nostaa meneillään olevan vuoron osan fokukseen. Esimerkissä 2 *se että* ei siis liitä sitä seuraavaa puhetta alisteisena edeltävään lauseeseen vaan pikemminkin projisoi tietynlaista jatkoa ja korostaa sitä seuraavan pitkän, moniyksikköisen, ei-lausemaisena, vähitellen emergoituvan rakenteen merkitystä meneillään olevassa kontekstissa. Projisoivana ilmauksena *se että* voi myös antaa puhujalle aikaa suunnitella tulossa olevaa; esimerkissä 2 se tekee selväksi, että vuoro on vielä kesken ja lisää puhetta on tulossa.⁶

Se että -kiteymän *se-* ja *että*-osatekijöiden funktion muutosta ja ilmauksen kiteytymistä osoittaa myös se, että *se että* -kiteymää voi seurata toinen *että*, joka toimii komplementtilauseen aloittavana alistuskonjunktiona, kuten esimerkissä 2 edellä. Esimerkissä *se että* -kiteymää seuraa tauko ja sen jälkeen toinen lausumanalkuinen *että*-partikkeli, jonka tehtävänä tässä tapauksessa on osoittaa, että seuraava puhe toimii yhteenvetona edellä puhutusta (ks. Laury & Seppänen 2008).⁷

Jatkoa projisoivana elementtinä *se että* muistuttaakin muiden kielten vastaavia ilmauksia, kuten englannin *the thing is* (Aijmer 2007), saksan *die Sache ist* (Günthner 2011), mandariinin *wenti-shi* (Hsieh 2018) sekä ranskan *il y a X* ja *ce que/ce qui X* (Pekarek Doehler

⁶ Tarkkanäköinen lukija huomaa, että esimerkissä on rivillä 4 myös *toi että*. Tämä on *se että* -ilmauksen sukulaisrakente, joka - toisin kuin *se että* - viittaa johonkin aiemmin käsiteltyyn. Se ei vaikuta yhtä yleiseltä kuin *se että*, emmekä käsittele sitä tässä artikkelissa tämän enempää.

⁷ Anonyymi arvioija ehdottaa, että *että*-sanana toistossa olisi kyse sanahausta. Näin voi olla. Oma näkemys on kuitenkin, että toisto osoittaa sitä, että kiteymän *että*-osuus ei enää toimi komplementtoijana, jolloin tarvitaan toinen *että*.

2011); *se että* tosin poikkeaa useimmista näistä ilmauksista kopulattomuudellaan. Nämä ilmaukset toimivat kiteytyneinä elementteinä, joiden tehtävänä on kiinnittää vastaanottajan huomiota tulevaan puheeseen ja ennakoida sitä, miten siihen tulisi suhtautua. Näihin *se että* -kiteymän vuorovaikutustehtäviin palaamme tarkemmin luvussa 5. Sitä ennen esittelemme kuitenkin seuraavassa alaluvussa *se että* -kiteymän prosodisia ominaisuuksia.

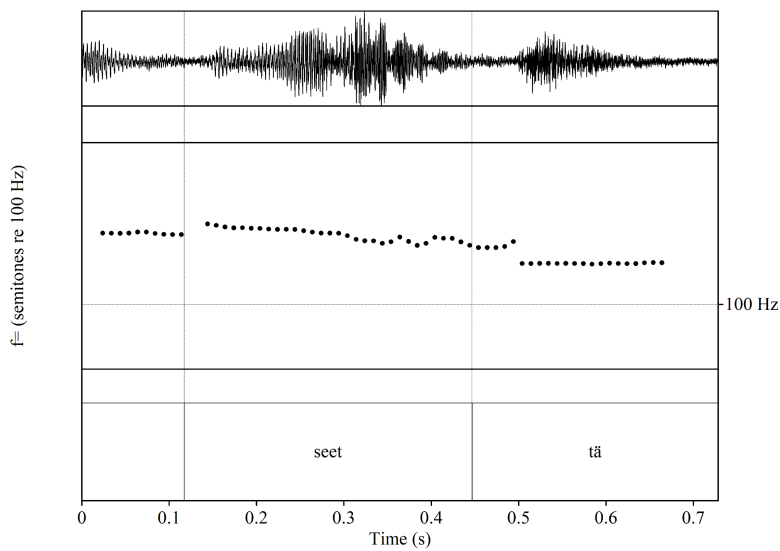
4.2 Se että -kiteymän prosodisia ominaisuuksia

Se että -kiteymän prosodinen analyysi tukee tulkintaa ilmauksen kiteytyneisyydestä. Teimme prosodisen analyysin Arkisyn-aineistokokelemme pohjalta.⁸ Tämän kokoelman esimerkeistä analysoimme prosodisesti ne tapaukset, jotka olivat äänenlaadultaan riittäviä tätä tarkoitusta varten; näitä esimerkkejä oli 48. Teimme analyysin Praat-ohjelman avulla (Boersma & Weenink 2018).

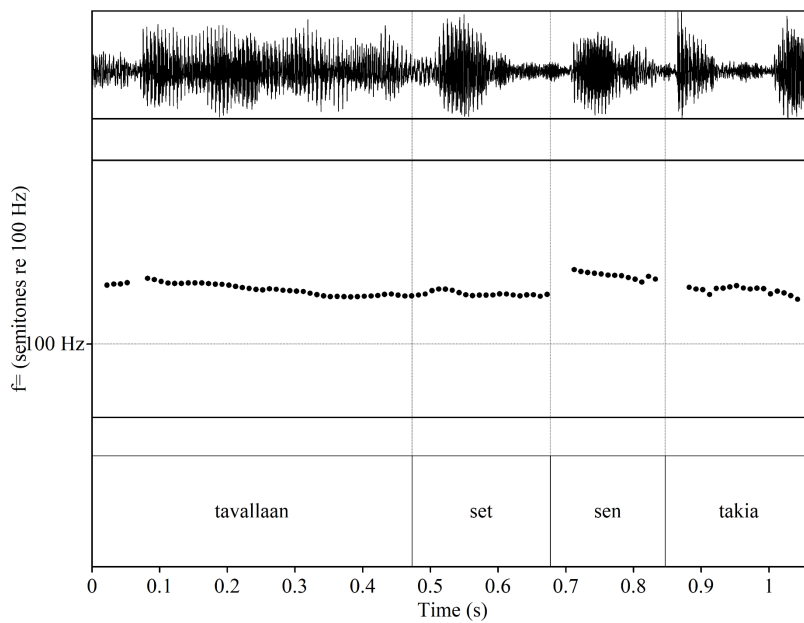
Valtaosassa (90 %) esimerkeistämme sanat *se* ja *että* muodostavat yhdessä yhden prosodisen sanan: sanat on lausuttu yhteen liitettynä (prosodisen sanan määritelmästä ks. Bruce 1998; Aho 2010). Ilmausta ei ole aineistossamme koskaan tuotettu kolmitavuisena vaan aina joko yksi- tai kaksitavuisena, mikä osoittaa ilmauksen prosodista eroosiota eli kulumista. Pääpaino ilmauksessa on aina *se*-elementillä.

Prosodinen analyysi osoittaa, että *se että* -ilmauksella on neljä varianttia: *seettä* (N 19), *seet* (N 17), *set* (N 9) ja *settä* (N 3). Näistä varianteista *set* osoittaa vahvinta prosodista kulumista. Alla esitämme Praat-ohjelman avulla luodun kuvan frekventeimmistä variantista (*seettä*; kuva 1) ja prosodisesti kuluneimmasta variantista (*set*; kuva 2).

⁸ Olemme raportoineet tämän analyysin tulokset myös aiemmassa artikkelissamme (Vatanen ym. 2020).

Kuva 1. *seettä*

Kuva 2. *set*

Molempien kuvien ylälaidan äänenvoimakkuutta osoittava raita näyttää, että *set* ja *seet* (*seettä*-variantin ensimmäinen tavu) on molemmat lausuttu yhtenä tavuna, jonka vokaalieleменти muodostaa oman yhtenäisen osuutensa: sen sisällä ei esimerkiksi ole vokaaliloppuisen ja vokaalialkuisen sanan välissä tavallisesti ääntyvää heikkoa glottaaliklusiilia erottamassa *se-* ja *että*-elementtejä toisistaan.

Se että -tapausten prosodinen analyysi siis osoittaa, että ilmauksen kahta elementtiä ei oikeastaan voi erottaa toisistaan vaan ne muodostavat yhden kiteytyneen *seettä*-ilmauksen, joka olisi itse asiassa analyysimme pohjalta perusteltua kirjoittaa yhtenä sanana. Ilmauksen kiteytyneisyys ja prosodinen kuluneisuus lienevät tulosta sen taajasta käytöstä (vrt. Scheibman 2000; Bybee 2010).

5 *Se että* -kiteymä vuorovaikutuksessa

Tässä luvussa käsittelemme *se että* -kiteymän tehtäviä ja käyttöä arkivuorovaikutuksessa. Valtaosa aineistomme *se että* -kiteymistä esiintyy arvioivissa ja kertovissa keskustelujaksoissa, joissa osallistujat käsittelevät jotain aihetta ja esittävät siitä väitteitä (ks. Vatanen 2014, 2018), arvioita ja kannanottoja (ks. Pomerantz 1984; Goodwin & Goodwin 1992) sekä tuottavat kertomuksia (ks. Labov 1972; Jefferson 1978; Sacks 1992). Näille toiminnoille on keskeistä puhujan oman tietämyksen, käsityksen tai asennoitumisen ilmaiseminen (ks. Kärkkäinen 2003; Englebretson 2007). Useat *se että* -kiteymän sisältävistä vuoroista ovat pitkiä, moniyksikköisiä vuoroja, jotka kutsuvat vastaanottajaa reagoimaan vuoroon ja ilmaisemaan oman, preferoidusti samanmielisen kantansa puheena olevaan asiaan. Näin tilanteissa usein tapahtuukin, joskin *se että* -vuoroja voi seurata myös erimielinen tai kantaottamaton responssi.

Tässä luvussa paneudumme *se että* -kiteymän sisältävien vuorojen sekventiaaliseen ja toiminnalliseen kontekstiin sekä kiteymän paikallisiin, vuoron rakenteeseen liittyviin tehtäviin (5.1), sen merkitykseen keskustelijoiden välisen intersubjektiiivisuuden rakentamisessa (5.2) sekä kiteymän sisältävien vuorojen saamiin responsseihin (5.3).

5.1 Sekventiaalinen ja toiminnallinen konteksti

Aineistomme *se että* -kiteymät eivät koskaan esiinny aivan uuden puheenaiheen alussa, harvoin edes sekvenssin alussa. *Se että* -kiteymällä on kaksi pääasiallista sekventiaalista esiintymiskontekstia. Ensinnäkin se esiintyy pitkien, monipolvisten vuorojen loppupuolella. Näissä tapauksissa *se että* aloittaa osion, jossa tullaan pitkän vuoron ytimeen, “pääpointtiin”. Toisaalta *se että* esiintyy vuoronalkuisena elementtinä lyhyemmissä väite- ja kannanottovuoroissa, jotka ovat jonkinlaisia reaktioita tai responsseja juuri edeltävään

vuoroon. Kummassakin sekventiaalisessa kontekstissa *se että* -kiteymää usein edeltää jokin muu vuoronalkuinen kielenaines, kuten *ja, mutta* (Kalliokoski 1989; Koivisto 2011; ks. esim. 1 ja 3) tai *nimittäin*, taikka usean elementin yhdistelmä, kuten *ja sit taas toisaalta* (ks. esim. 4). Nämä elementit osoittavat, miten *se että* -kiteymän sisältävä vuoro(nosa) suhteutuu edeltävään puheeseen – joko puhujan omaan tai keskustelukumppanin puheeseen – ja siinä käsiteltyyn asiaan. *Se että* -rakenne voikin toimia esimerkiksi lisäyksenä tai kontrastina edeltävään.

Seuraavassa esimerkissä *se että* esiintyy moniyksikköisen vuoron viimeisen rakenneyksikön alussa, ja sitä edeltää kontrastoiva konjunktio *mut*. Esimerkissä 3, joka on esimerkin 1 pidempi versio, keski-ikäiset siskokset Tuula ja Jaana keskustelevat lomakohteista. Jaana on edellä tuonut esiin Maltaan mahdollisena lomakohteena ja verrannut sitä Rodokseen ja Madeiraan: toisin kuin niitä, Maltaa ei ole Jaanan mukaan vielä samalla tavoin “pilattu” (r. 1, 3). Tuula suhtautuu rantalomiin ylipäättään kielteisemmin. Tuulan moniyksikköinen vastausvuoro alkaa riviltä 5. *Se että* -kiteymä esiintyy rivillä 17.

(3) SG 437

01 Jaana: se, (.) se ei oo viel ↑ihan [↑iha siis
 02 Tuula: [mm,
 03 Jaana: semmonen #e:# just niin pilat°tuh°.
 04 (0.6)
 05 Tuula: mt et jos n:inkun, (0.2) enempi reissais
 06 ni vois lähteen ni; .hh jonnekki #mm# (0.6)
 07 tommoseen rantalomakohteeseenki ni et
 08 ei mull_oo mitään niitä ↑vastaan
 09 sillä [lailla ettäh,
 10 Jaana: [mm.
 11 Tuula: .hh[hh en mä oo semmonen että ei et se on tylsää.]
 12 Jaana: [niin mut ei siel, (.) siel ei oo ↑mitään teke-]
 13 Tuula: .hh mut et ↑fkyl siellä niinku, #v:::#armasti et
 14 et jos ois hyväl porukalla nin, .hhmh tosi kiva
 15 käydä syömäs päivällä ja sillä lailla mutta,
 16 Jaana: [mm,
 17 Tuula: [.hhhh mut **se että** >mitä sitte tekee kaikki<
 18 kaikki päivät. (0.4) tommo[ses päi°kas°.]
 19 Jaana: [.hhhh no kato]
 20 siinhä mul justiin on ollu kauheen kiva nää
 21 kaks, (.) viimest reissuu et mull_on ollu
 22 Tommi mu°ka[nah°.]
 23 Tuula: [nii-i;

Se että -kiteymä aloittaa Tuulan kantaottavassa kerrontavuorossa vuoron viimeisen rakenneyksikön, joka samalla tuo esille Tuulan rantalomakohteita koskevan mielipiteen kärjen: *mitä sitte tekee kaikki päivät tommoses paikas*. Tässä esimerkissä *se että* lisäksi esiintyy konsessiivisessa eli myönnytelykontekstissa (ks. Couper-Kuhlen & Thompson 2000; Niemi 2015: 3). Vuoronsa alkupuolella Tuula myötäilee Jaanan edellä esittämää myönteistä arviota rantalomakohteista: jos matkustaisi enemmän, hän voisi sellaiseen lähteäkin, ja hyvällä porukalla olisi *tosi kiva käydä syömäs päivällä* (r. 5–9, 11, 13–15). Tuula käyttää tässä muun muassa vahvistavaa partikkelia *kyl* (ks. Hakulinen 2001a: 191). Myönnyttelevä osio päättyy kontrastiiviseen *mutta*-konjunktioon (r. 15), joka ennakoii tulossa olevaa ja merkitsee sen vastakkaiseksi tai yhteensopimattomaksi edeltävän kanssa (Sorjonen 1989; vrt. Schiffrin 1987; loppuasemaisesta *mutta*-sanasta Koivisto 2011: 146–147). Tämän jälkeen Tuula tuottaa *mut se että* -alkuisen rakenneyksikön, jossa hän tuo esille edellä esittämänsä kanssa vastakkaisen näkemyksen. *Se että* toimii vuorossa puhujan omaa kantaa puheena olevaan asiaan projisoivana ilmauksena ja siten ohjaa vastaanottajaa tunnistamaan puhujan keskeisen näkökulman.

Seuraavassa esimerkissä 4 *se että* esiintyy heti vuoron alkupuolella, ja sitä edeltävät elementit *.hh ja sit taas toisaalt myös*. Esimerkissä perhe keskustelelee opiskelijaelämään liittyvistä kysymyksistä. Katkelman alussa (r. 1, 3) näkyy loppuosa Kasperin vuorosta, jossa hän esittää näkemyksensä siitä, että työelämän ja valtion vaatimukset opiskelijoiden valmistumiseen nähden ovat keskenään ristiriitaisia. Responsseissaan Jorma ja Liisa ilmaisevat samanmielisyyttä (r. 2, 4–6, 9) ja Virpi vähintäänkin kuulollaoloa (r. 7, 10). Tämän jälkeen Liisa aloittaa väitevuoron (r. 11), jolla hän lisää oman, edellisen kanssa samanlinjaisen näkemyksensä keskusteluun.

(4) SG 441

01 Kasper: ne on kaks semmosta [asiaa mitkä ei
 02 Liisa: [↑nii.
 03 Kasper: kor[reloi keskenään.]
 04 Jorma: [°ne on- ne on°]
 05 Jorma: °vä[hän° ristirii[tasessa joo [kyllä.]
 06 Liisa: [↑nii. [°nii.°]
 07 Virpi: [mm.
 08 (.)
 09 Jorma: °kyl[lä.°
 10 Virpi: [°mm.°
 11 Liisa: .hh ja sit taas toisaalt myös **se että** ihan
 12 sama vaikka opintotukee nostettaiski ja

13 opiskelijat parjais,
14 (0.4)
15 Kasper: °mm,°
16 Liisa: niinku opintotuella,
17 (0.4)
18 Liisa: >ni sit< on ↑edelleen se puute että niil ei
19 oo työkoke[musta.

Liisan *se että* -vuoro tarkentaa ja jatkaa aiemmin esitettyjä puheenvuoroja sekä tuo keskusteluun uuden näkökulman (ks. Laury & Seppänen 2008). Vuoron ensimmäinen kielenaines on lisäävä konjunktio *ja*, joka liittää vuoron aiemmin sanottuun (Kalliokoski 1989); samaa tekee partikkeli *myös* (r. 11). Vuoron alussa esiintyvä *sit* ilmaisee, että sitä seuraava aines on jonkinlainen johtopäätös edeltävästä (ks. Hakulinen & Saari 1995). Vuoronalkuusiin aineksiin kuuluu tässä myös partikkeliketju *taas toisaalt*, joka ilmaisee, että tulossa on toinen näkökulma keskusteluun. Uuden näkökulman esittely toimii perusteluna puhujan seuraavalle kannanotolle tai päätelmälle (r. 18–19), joka asettuu samaan linjaan Kasperin aiemmin esittämän näkökulman kanssa.

Se että -kiteymän sisältävät vuorot (tai vuoron rakenneyksiköt) esiintyvät siis keskustelun kohdissa, joissa jokin puheenaihe on jo meneillään. *Se että* -vuoro(nosa)t reagoivat edellä sanottuun ja tuovat keskusteluun jonkin kontrastoivan tai lisänäkökulman. Kiteymän edellä esiintyvät elementit ilmaisevat puhujan näkökulman suhdetta aiemmin sanottuun (edeltävistä elementeistä tarkemmin ks. Vatanen ym. 2020).

Lisäksi erityyppisissä toiminnallisissa konteksteissa esiintyviä *se että* -kiteymiä yhdistää se, että rakennetta käytetään erilaisissa toiminnoissa osoittamaan paikallisesti vuoron keskeistä sisältöä. Kuten edellä esitetyistä esimerkeistä käy ilmi, *se että* aloittaa osion, jonka puhuja osoittaa olevan meneillään olevan kuvauksen tai kerronnan ydinasia, sijoittuupa *se että* sitten lyhyen vuoron alkuun tai monipolvisen vuoron keskelle. Tällaisena *se että* voidaankin nähdä kiteytyneenä ilmauksena, joka tekee konkreettisesti näkyväksi puhujan orientoitumista yhteisymmärryksen ylläpitämiseen ja sen vuoksi vastaanottajan huomioivaan muotoiluun (*recipient design*, Sacks ym. 1974: 727; suomeksi ks. Seppänen 1997: 161): jatkoa projisoivana ilmauksena *se että* valmistaa vastaanottajaa siihen, että jotakin keskustelun kannalta keskeistä sisältöä on tulossa. Erityisesti moniyksikköisissä vuoroissa puhuja voi käyttää *se että* -kiteymää ohjaamaan vastaanottajan huomiota sitä seuraavan oleellisen sisällön vastaanottamisessa (ks. edellä esim. 3).

5.2 Se että ja intersubjektivisuus

Se-demonstratiivin on aiemmassa tutkimuksessa havaittu ilmaisevan tunnistettavuutta. Sillä viitataan referentteihin, jotka ovat tavalla tai toisella vastaanottajan saavutettavissa. Saavutettavuus liittyy siihen, että referentti sijaitsee vastaanottajan sosiaalisesti määritellyllä konkreettisella tai kognitiivisella alueella, tai siihen, että *se*-demonstratiivin tai sen NP:n referentti, jonka tarkenteena se on, esitetään jollain muulla perusteella vastaanottajalle jo ennestään tunnistettavaksi (Larjavaara 1990; Laury 1995, 1997, 2021; Etelämäki 2005). Aineistossamme *se että* -kiteymää seuraava puhe tuo usein esiin asiaintiloja, jotka ovat selvästi jo ennestään vastaanottajien tunnistettavissa, mutta ne voivat toisaalta myös tulla heille uutena tietona. Silloinkin asiaintila saatetaan esittää yleisesti tiedettynä eli jollain tavalla tunnistettavissa olevana. Lähelle tätä huomiotamme tulee Leinon (1999: 45–47) esiin tuoma seikka, että kirjoitetussa aineistossa *se että* on faktiivinen: sitä seuraava lause kuvaa asiaintilaa, joka presupponoidaan todeksi tai olemassaolevaksi.

Se että -kiteymän käyttö tunnistettavuuden osoittamisessa käy ilmi seuraavasta esimerkistä, jossa Oona käyttää ilmausta varmistaessaan, että hän tietää, mistä leikistä Milja puhuu.

(5) SG 120

01 Milja: se oli iha< >miust< se o
02 hauskaa se kkerroshampurilaine?
03 (0.4)
04 Milja: eiku kerrosleip- voileipä.
05 (0.3)
06 Oona: siis **se et** kaikki istuu tuoleilla
07 ja sit (.) siirrytää aina sillee,
08 Milja: mm:,
09 Oona: kjoof,
10 (0.3)
11 Milja: se o jotekii hausk[aa.]
12 Oona: [se] o ihanaa

Riveillä 1–2 Milja evaluoi positiivisesti leikkiä, jonka nimen hän korjaa rivillä 4. Leikki esitetään tunnistettavaksi *se*-tarkenteella (r. 2). *Se että* -rakenne esiintyy Oonan vuorossa rivillä 6, jonka alussa oleva *siis*-partikkeli merkitsee vuoron Miljan aiemman vuoron uudelleenmuotoiluksi (Hakulinen & Couper-Kuhlen 2015; Sorjonen 2018). Vuoron tulkintaa

uudelleenmuotoiluksi tukee myös *se*, että tässä *se että* -kiteymässä *se*-osan voi ajatella olevan samaviitteinen rivin 1 *se*-pronominien kanssa. Vuorollaan Oona siis varmistaa, että osanottajilla on jaettu ymmärrys siitä, mistä leikistä puhutaan. Milja vahvistaa kuvauksen *mm*-partikkelilla, ja Oona ottaa sen vastaan *joo*-partikkelilla. Tämän jälkeen Milja toistaa evaluaationsa, tosin lievennettynä *jotekii*-adverbilla (r. 11), kun taas Oonan evaluaatio on voimakkaammin positiivinen (r. 12).

Siinä missä edellisessä esimerkissä *se että* -kiteymän implikoima tunnistettavuus perustui osanottajien yhteiseen kokemusmaailmaan, *se että* -kiteymä voi myös edeltää vuoroa, jonka sisältö oletetaan tunnistettavaksi yleisen maailmantiedon pohjalta. Seuraavassa katkelmassa Pekka on kertonut tilanteesta, jossa yhteisen lankapuhelimen puhelinlasku jaettiin kolmen kämppäkaverin kesken tasan. Janna luonnehtii tätä jakoa epätyytyttäväksi (*se o kyl aika paha*, r. 1).

(6) SG 123

01 Janna: .hh se o kyl aika (0.2) paha,
02 must tuntuu ainaki meil niinku,
03 (0.3)
04 ?: mt
05 (0.4)
06 Janna: tai tytöil ehkä? tai mä en tiä,
07 [sis sillee oikeesti sillee,]
08 Pekka: [fhhhhf heh he he he he heh] >fn(h)iif<
09 Janna: **se että:**,
10 Pekka: hhh
11 Janna: et ku pojat puhuu aika paljo vähemmän kuitenkin puhelimessa.
12 Pekka: mm,
13 Janna: s- se on kai ihan yleistä,
14 Pekka: ehkä se on (sit se).

Janna perustelee vuorossaan kantaansa, ettei puhelinlaskun jakaminen tasan olisi hyvä ratkaisu hänen kämppäkavereidensa kesken (r. 2: *meil*). Käyttämällä ilmaisua *tytöil* (r. 6) hän aloittaa yleistyksen, jota ei kuitenkaan pidä täysin varmana (*ehkä, mä en tiä*; ks. Laury & Helasvuo 2016). Tätä seuraa projisoiva *se että* -kiteymä (r. 9), toinen, uuden näkökulman tuovan lausuman aloittava *et* ja sitä seuraava, syytä ilmaiseva *ku*-lause (r. 11; ks. Herlin 1998: 132–145). Syytä siihen, ettei laskun jakaminen tasan toimisi tyttöjen kesken, ilmaistaan kontrastioimalla tytöt poikiin: pojilla tämä ratkaisu toimii siksi, että pojat puhuvat vähemmän puhelimessa, oletettavasti siis vähemmän kuin tytöt. Tämän Janna ilmaisee olevan *yleistä* (r. 13), joskin väite kehystetään arvelua merkitsevällä modaalipartikkelilla *kai*. Tieto esitetään

siis tunnistettavaksi yleisenä totuutena, perusteluna aiemmin sanotulle. Tämä *se että* -kiteymän käyttötapa lähestyy niitä Leinon (1999) esimerkkejä, joissa *se että* luo faktiivisen presupposition. Jannan vuoroon tuottamassaan responsissa (r. 14) Pekka osoittaa periaatteessa tunnistavansa Jannan esittämän yleisen totuuden, joskin ottaa hieman etäisyyttä väitteeseen, mikä käy ilmi modaalipartikkelin *ehkä* käytöstä.

Aineistossamme *se että* -kiteymään saattaa liittyä myös muita tunnistettavuutta ja jaettuutta indikoivia kielellisiä elementtejä, mikä korostaa *se että* -kiteymän käyttöä tunnistettavissa olevien asioiden tai asiaintilojen kuvauksessa. Seuraava esimerkkikatkelma havainnollistaa tätä. Katkelma on poimittu vuonna 2003 nauhoitetusta opettajaopiskelijoiden välisestä keskustelusta, ja tässä kohtaa keskustelua osanottajat puhuvat maahanmuuttajataustaisten oppilaiden käyttäytymisestä koulussa. Juuri ennen katkelmaa Eeva on esittänyt huomion siitä, että jouluviikolla kristillisiä joululauluja koulussa lauletaessa muita uskontoja tunnustaville oppilaille ei ollut järjestetty mitään erillistä ohjelmaa vaan heidät oli vain poistettu luokasta. Tätä oppilaat ovat Eevan mukaan myöhemmin käyttäneet argumenttina sille, ettei heidän aina muulloinkaan tarvitse osallistua yhteiseen opetukseen. *Se että* -kiteymä esiintyy esimerkissä kaksi kertaa: riveillä 1 ja 10.

(7) SG 346

01 Eeva: ja sit **seki et** kyl sen huomaa et ne niinku niil on
02 sellane jotenki> (.) joillaki sellane asenne et niinku
03 et et he voi niinku opettajalle tulla sanoo et millon ne
04 niinku voi osallistuu ja millo ei et vähä niinku=
05 Sanna: =mm
06 Kerttu: no ku ne on huomannu et niille on jotain erikois[oikeuksia
07 Eeva: [valtaa niin
08 Sanna: [nii
09 (.)
10 Kerttu: niku s> just **se et** ne> (.) tavallisia lapsiahan ne o>
11 kuitenkin on [mut sit ku ne huomaa että
12 Eeva: [mm
13 Sanna: mm
14 Kerttu: et ne saakin @hei et me saadaan jotai erikois[oikeuksi@
15 Sanna: [mm
16 Kerttu: nii sithän ne tietty ihan kuka tahansa [alkais käyttää
17 Sanna: [mm
18 Eeva: [mm
19 Sanna: käyttää sitä mm=
20 Antti: =.h lapset on niin kieroja
21 Eeva: [mm
22 Sanna: [mm
23 Kerttu: mm-/m [mm-/m

24 Eeva: [°nimenomaa°
25 (1.3)

Rivillä 1 *se että* -kiteymään liittynyt *-ki*-liitepartikkeli ja *sit* -partikkeliketjun rinnalla (*ja sit seki et*) osoittaa, että kyseessä on aiemmin puheena olleeseen aiheeseen liittyvä lisäys (vrt. esim. 4). Kiteymää seuraa vuorossa ensin *kyl(lä)*-partikkeli ja sen jälkeen nollapersoonailmaus *sen huomaa*, jossa nolla on subjektin asemassa ja sitä edeltää objekti. *Kyllä*-partikkeli heti *se että* -kiteymää seuraavan kokonaisuuden alussa osoittaa, että puhuja on vakuuttunut esittämänsä tiedon paikkansapitävyydestä ja pyrkii vakuuttamaan vastaanottajakin siitä (Hakulinen 2001a; VISK § 1608), kun taas nollapersoonalla äänessäolija rakentaa kokemuksen yhtäältä yleisenä ('kuka tahansa huomaa') ja toisaalta kenelle tahansa samassa tilanteessa olevalle – tämän esimerkin tapauksessa siis muille keskusteluun osallistuville opettajaopiskelijoille – samastuttavana (Laitinen 1995, 2006). Puheenalaisina oleviin lapsiin viitataan yleistäen *ne*-demonstratiivi-ilmauksilla (*et ne niinku niil on sellanen jotenki*; r. 1–2), joiden käyttö osoittaa referentiaalista jatkuvuutta (ks. Laury 1997: 128) mutta saattaa myös rakentaa erontekoa sisäryhmän eli keskustelun osanottajien ja ulkoryhmän eli puheenalaisena olevien lasten välille (vrt. Määttä, Suomalainen & Tuomarla 2020: 198). Kaiken kaikkiaan *se että* -kiteymä ja siihen liittyneet muut kielelliset tunnistettavuutta osoittavat ja samastumaan kutsuvat keinot siis rakentavat Eevan vuorossa vahvasti muille osanottajille sellaista näkökulmaa, jossa kuvattua asiaintilaa tarkastellaan ja arvioidaan yhdessä ja potentiaalisesti samanmielisesti. Eevan vuoro kirvoittaakin Sannassa ja Kertussa samanmielisiä responsseja (r. 5 Sannan saumatta Eevan vuoroon liittyvä *mm*-responssi; r. 6 Kertun tuottama Eevan vuoroon samanmielisesti lisäävä responssi).

Esimerkissä 7 *se että* -kiteymä esiintyy toisen kerran Kertun vuorossa rivillä 10. Vuorossaan Kerttu jatkaa Eevan esittämää ajatusta siitä, että tietyt oppilaat käyttäytyvät ei-toivotulla tavalla. Kiteymää edeltää fokuspartikkeli *just*, joka alleviivaa kiteymän sitä seuraavaan sisältöön fokusoivaa tehtävää. Tämän jälkeen seuraa yleistävä väite: *ne (.) tavallisia lapsiahan ne o> kuitenkin on*. Väitteeseen sisältyy itsekorjaus,⁹ jossa lapsiin viittaavalla subjektilla *ne* alkanut tunnusmerkitön sanajärjestys korjataan sellaiseksi, jossa predikatiivi *tavallisia lapsiahan* siirtyy teemapaikalle. Lisäksi *lapsia*-ilmaukseen on liittynyt *-hAn*-partikkeli, joka tuo lausumaan implikaation siitä, että lauseen ilmaisema asiaintila on

⁹ *Se että* -kiteymää seuraava lause on myös analysoitavissa parenteettiseksi lisäykseksi. Kiitämme anonyymiä arvioijaa tästä huomiosta.

puhujille yhteistä, tavalla tai toisella tuttua tietoa (Hakulinen 2001b; VISK § 830). Tässäkin tapauksessa *se että* -kiteymän sisältävässä vuorossa on siis myös muita aineksia, jotka edelleen korostavat sitä, että pääsy kuvauksen kohteena olevaan asiintilaan – ja näkökulma siihen – on osanottajille oletetusti jaettu. Vastaanottajat tuottavatkin Kertun vuoroon minimaalisesti samastumista osoittavia *mm*-responsseja (r. 12 ja 13), Eeva vieläpä päällekkäispuhuntana välittömästi väitteen jälkeen, sekä myöhemmin myös muita samanmielisiä vuoroja (r. 19, 20, 24).

Esimerkissä 7 *se että* -kiteymään liittyvät tunnistettavuutta indikoivat kielelliset keinot sijoittuivat väitteeseen tai asiintilan kuvaukseen, jota *se että* projisoi, mutta aineistossamme tunnistettavuutta saatetaan rakentaa myös laajemmin *se että* -kiteymän esiintymisympäristössä, varsinkin tapauksissa, joissa *se että* sijoittuu osaksi pidempää kerrontajaksoa. Tästä on kyse seuraavassa esimerkissä, joka on poimittu jo aiemmin esillä olleiden sisarusten Tuulan ja Jaanan välisestä keskustelusta. Esimerkkikatkelmassa Jaana kertoo Tuulalle ystävästään, joka joutui jäämään sairauslomalle töiden epätasaisesta jakautumisesta johtuvan uupumuksen vuoksi.

(8) SG 438

01 Jaana: siis] sielhän oli iha älyttömän #huono
 02 j_ohto#. .hhhh ni tota:, (0.4) #mm# siel oli
 03 muun muassa nii, (.) mökkipuolella yks
 04 tyyppi ni, .hhhh ↑se, (.) se ei kerta
 05 kaikkiaan j_aksanu enää kuule tiätsä ku
 06 niit k_asaantu ja k_asaantu ja se ↑y_{ks}in
 07 ↓#hoiti niitä#, .hhhh ni, (.) **se et** ↑sille;
 08 (.) ↑sille tuli semmonen böönaut et#tä:# et
 09 sen oli p_akko olla pois töistä ni, [.hhhh]
 10 Tuula: [hm.]
 11 Jaana: ↑a_attele nyt et sä oot kuus viikkoo
 12 ilman p_alk^okaa^o.
 13 (0.4)
 14 Tuula: mm,
 15 (0.2)
 16 Jaana: kyllähän siinä nyt jo, (.) iha kenen tahansa
 17 pussissa t_un[tuu.]
 18 Tuula: [mm,]
 19 (3.8)

Se että -kiteymä (r. 7) esiintyy sellaisessa kohdassa vuoroa, jossa Jaana kuvaa töiden kasautumisen seurauksia ystäväelleen; kiteymän aloittaman kokonaisuuden kytkeytymisestä

edeltävään osaan vuoroa kertoo lausumapartikkeli *ni* (ks. VISK § 811). *Se et* merkitsee Jaanan kertoman tilanteen huippukohdan, mutta sitä edeltää vuorossa monia tunnistettavuutta merkitseviä ja vastaanottajaa osallistavia kielellisiä elementtejä: aivan katkelman alussa kuvatun asian tuttuutta ja yhteistä tunnistettavuutta implikoiva *hAn*-partikkeli (r. 1 *sielhän*) sekä rivillä 5 vastaanottajan huomiota kohdistavat ja tähän vetoavat partikkelimaisesti käytetyt yksikön 2. persoonan muodot *kuule* ja *tiätsä* (ks. Hakulinen, Keevallik & Lindström 2003; Suomalainen 2020). Verrattuna siihen, kuinka paljon vastaanottajaan vetoavia ja tunnistettavuutta implikoivia elementtejä Jaanan vuoro sisältää, Tuulan *hm.*-responssi (r. 10) näyttäytyy laimeana. Tämä näkyy keskustelussa siten, että Tuulan responssia seuraa Jaanan ystävänsä tilannetta edelleen havainnollistava, avoimessa yksikön 2. persoonassa tuotettu vuoro (r. 11–12). Yksikön 2. persoonan avoimella käytöllä Jaana tarjoaa vastaanottajalle eli Tuulalle henkilökohtaisesti tunnistettavaksi (ks. Suomalainen 2018) sitä tilannetta, jota hän aiemmin kuvasi *se että* -kiteymän aloittamassa kokonaisuudessa (r. 7–9).

5.3 Responssit *se että* -vuoroihin

Kuten edeltä on käynyt ilmi, *se että* -kiteymää käytetään tyypillisesti vuoroissa, joissa puhuja ilmaisee oman kantansa puheena olevaan asiaan, ja sen avulla osoitetaan vuoron keskeinen sisältö ja sen tunnistettavuus. Nämä vuorot kutsuvat vastaanottajaa ilmaisemaan seuraavassa vuorossa oman kantansa. Aineistomme perusteella *se että* -vuoroja seuraavat responssit jakaantuvat neljään ryhmään: 1) samanmielisyyttä ja affiliaatiota osoittavat responssit (samanlinjaiset kannanotot ja väitevuorot), 2) kantaaottamattomat/sitoutumattomat tai heikosti samanmieliset kiittaukset (esim. partikkeli *mm*), 3) erimieliset vuorot sekä 4) vuorot, jotka merkitsevät *se että* -vuoron sisällön vastaanottajalle uudeksi tiedoksi esimerkiksi kannanoton tai korjausaloitteen (kuten ymmärrysehdokkaan) avulla. Tämä responssien kirjo osoittaa, että vaikka *se että* -vuoron puhuja esittäisikin vuoronsa sisällön osallistujien tunnistettavissa olevana tietona, kokemuksena tai kantana, vuoron saamat responssit lopulta vasta osoittavat, onko kyseessä tunnistettava asia vai ei. Toisaalta responssityypit osoittavat, että *se että* -kiteymät esiintyvät nimenomaan väitevuoroissa eivätkä niinkään esimerkiksi direktiiveissä tai kysymyksissä. Aineistossamme on myös tapauksia, joissa *se että* -vuoro ei saa responssia lainkaan. Näytämme seuraavaksi esimerkin kustakin responssityypistä.

Esimerkeissä 9 ja 10 Susa puhuu ystävilleen kampaajalla käymisestä ja siihen laitettavasta rahamäärästä. Esimerkissä 9 Susan vuorossa (r. 5) esiintyvä *se että* on osa pitkää, kertovaa

väitevuoroa, jossa se osoittaa vuoron pääsisällön. Sekä esimerkissä 9 että esimerkissä 10 *se että* -vuoroa seuraa samanlinjainen (*aligning*; ks. Stivers 2008) responssi. Tässä ja seuraavissa esimerkeissä responssi vuoro on korostettu harmaalla.

(9) SG 151

01 Susa: et ↑nyt mie niinku käsitän sen tai siis sillee et
02 vaik mie o ite monta kertaa kans sanonu sitä et
03 ei viittis nii hirveesti #kampaajaa laittaa rahaa#,
04 Jossu: mm?
05 Susa: .hh mut **se et** jos sit laittaa vähä rahaa ja sit
06 siit tukast tulee hirvee ni sekää ei o kiva.
07 Anu: [°e:i°,

Susan puhe riveillä 1–3 ja 5–6 on monipolvisen väitevuoron kokoava loppuosa. Rivi 5 alkaa ilmauksella *mut se et*, jolla Susa tuo esiin kontrastin edeltävän vuoronosan kanssa. *Se et* aloittaa vuoron pääväitteen: *jos sit laittaa vähä rahaa ja sit siit tukast tulee hirvee ni sekää ei o kiva*. Vuoro päättyy negatiiviseen kannanottoon (*sekää ei o kiva*), jonka jälkeen Anu vastaa toistamalla kannanoton kieltoverbin *ei*. Tällaisessa keskustelun kohdassa tuotettu *ei* ilmaisee sen puhujan tunnistavan ja jakavan edellä kuvatun kokemuksen täysin ja olevan asiasta samaa mieltä (Hakulinen & Sorjonen 2011). Tässä esimerkissä *se että* -vuoroa seuraava responssi on siis *se että* -vuoron kanssa samanmielinen ja linjaan asettuva.

Seuraava esimerkki on suoraa jatkoa edelliselle esimerkille. Anun samanmielisen *ei*-vastauksen kanssa päällekkäin Susa jatkaa vielä vuoroaan:

(10) SG 151

07 Anu: [°e:i°,
08 Susa: [ja sit seki maksaa ku sitä #y# yrittää laittaa
09 sit niinku <kuosi°in°>.
10 Jossu: mut **se** vituttaa enite et laittaa **paljor** rahaa
11 ja siit [tulee iha hirvee.]
12 Anu: [(nii just, ↑nii o.)]
13 Susa: [nii joo, niin no] se o iha totta,

Jossu vastaa Susan pitkään, *se että* -kiteymän sisältävään vuoroon (ks. esim. 9) ilmaisemalla oman kantansa aiheeseen. Vuoro alkaa *mut*-sanalla, joka kehystää vuoron ainakin näennäisen kontrastoivaksi: *mut se vituttaa enite et laittaa paljor rahaa ja siit tulee iha hirvee* (r. 10–

11)¹⁰. Näennäisestä kontrastista huolimatta Jossun vuoron voi silti tulkita olevan samanlinjainen ja affiliatiivinen Susan kertoman kokemuksen kanssa. Vuorollaan Jossu vie äärimmäisyyksiin Susan kuvaaman tilanteen, jossa kampaajallakäynnin lopputulos *ei o kiva* (r. 6 esimerkissä 9), kuvaamalla tilanteen, joka *vituttaa enite* (r. 10; vrt. Pomerantz 1986). Sekä Anu että Susa osoittavat seuraavilla responsseillaan (r. 12–13) tunnistavansa ja jakavansa Jossun näkemyksen.

Seuraavassa esimerkissä *se että* -vuorossa tuodaan esille uusi näkökulma puheena olevaan asiaan, ja sitä seuraa sitoutumaton, heikosti samanmielinen kuittaus partikkelin *mm* avulla. Tässä perheenjäsenet keskusteleivat ristiriidoista opintojen ja työelämän vaatimusten välillä. Kaspero on edellä tuonut esille, että työelämässä halutaan opiskelijoilla olevan työkokemusta, kun he valmistuvat, mutta toisaalta valtio haluaa opiskelijoiden valmistuvan nopeasti. Liisan riviltä 1 alkava *se että* -vuoro tuo keskusteluun uuden, opintotuen nostamiseen liittyvän näkökulman:

(11) SG 441

01 Liisa: .hh ja sit taas toisaalt myös **se että**
02 ihan sama vaikka opintotukee nostettaiski ja
03 opiskelijat pärjäis,
04 (0.4)
05 Kaspero: °mm, °
06 Liisa: niinku opintotuella,
07 (0.4)
08 Liisa: >ni sit< on ↑edelleen se puute että niil ei
09 oo työkoke[musta.
10 Kaspero: [#mm.#

Kuten aiemmin analysoimme (ks. esimerkki 4), Liisan *se että* -vuoro tarkentaa ja jatkaa aiemmin esitettyjä puheenvuoroja ja tuo keskusteluun uuden näkökulman. Kaspero vastaa Liisan vuoroon kahdesti partikkelilla *mm* (r. 5, 10), joilla hän ilmaisee, että ei täysin sitoudu Liisan esittämään väitteeseen (Kangasharju 1998; Siitonen & Wahlberg 2015). Ensimmäinen partikkeli on tuotettu vaimealla äänellä, toinen naristen. Partikkelilla osoitetaan kuulolla oloa ja minimaalista affiliaatiota; potentiaalisen samaan linjaan asettumisen tarvitsee tulla keskustelussa myöhemmin vahvistetuksi (Kangasharju 1998: 165–166, 169).

¹⁰ Rivillä 10-11 ei esiinny *se että* -kiteymää, eikä tapaus kuulu aineistoomme. Kyseessä on lohkeamarakenne, jossa *mut*-partikkelin jälkeinen *se* toimii ensin subjektina ja *et(tä)*-lause on ekstrapositio (lohkeama oikealle), joka on samaviitteinen *se*-pronominin kanssa. Tässä alaluvussa käsittelemme vastauksia *se että* -vuoroihin. Riveillä 10-11 on vastaus esimerkissä 9 rivillä 5 esiintyvään *se että* -kiteymän sisältävään vuoroon.

Seuraavassa esimerkissä keskustelevat saman perheen jäsenet kuin edellisessäkin. Virpi-äiti on oikeissa maalata erään laatikon liitumaalilla. Jorma-isä ehdottaa, että laatikon voisi ensin maalata liitumaalilla ja sen jälkeen spraymaalilla, mutta Virpi haluaa pitäytyä liitumaalissa, koska silloin laatikon päälle voisi kirjoittaa. Liisa-tytär asettuu äidin kannalle. Kyseessä on siis kiistakonteksti, ja riviltä 2 alkava *se että* -vuoro tukee saman puhujan aiemmin esittämää näkökulmaa:

(12) SG 441

01 Virpi: >ku mä haluan et se on< liitupin[ta.
 02 Jorma: [no **se et**
 03 se on paljo- paljon siistimmän
 04 näkönen ku si- vetää spreⁱ°maa[lilla.°
 05 Liisa: [>>niin mut
 06 ei siihen tar[tu se< liitu sillo
 07 Virpi: [öäh.
 08 Liisa: ymmärräksä.

Jorman *se että* -vuoro (r. 2–4) sisältää väitteen, joka tukee hänen aiemmin esittämäänsä näkemystä: laatikon päällimmäiseksi jäävän maalipinnan tulisi olla spraymaalialia. Vuoron alussa sijaitseva *se et* ennakoi jonkinlaisen (uuden, mutta keskustelunalaisena olevaa asiaintilaa koskevan) pointin olevan tulossa: spraymaalin avulla laatikosta tulisi siistimmän näköinen. Väite on rakennettu jaettuutta osoittavaksi. Jorman vuoroon vastaa Virpin sijaan Liisa, jonka vuoro alkaa myönnyttelevällä *niin mut* -rakenteella (r. 5; Niemi 2015). *Niin*-partikkelin näennäinen samanmielisyys haihtuu kontrastoivan *mut*-konjunktion jälkeen tulevalla väitteellä *ei siihen tartu se liitu sillo* (r. 6), minkä jälkeen Liisa ilmaisee vielä epäilevänsä isänsä käsityskykyä lisäämällä vuoronsa loppuun *ymmärräksä* (r. 8; vrt. nk. “shaming interrogatives”, Potter & Hepburn 2020). Myös Virpin kantaaottava äännähdys (r. 7) osoittaa erimielisyyttä Jorman vuoron kanssa.

Lopuksi näytämme vielä esimerkin, jossa *se että* -kiteymän sisältävä vuoro saa responsin, joka osoittaa edeltävän vuoron sisällön olleen vastaanottajalle uutta tietoa. Esimerkki on puhelusta, jossa Mikko ja Kati suunnittelevat Katin tulevan vierailun ohjelmaa. Kati ehdottaa yhteistä harjoittelua (r. 1–2), ja *se että* -rakenne esiintyy Mikon vastausvuorossa (r. 3).

(13) SG 141

01 Kati: #joo# niin voidaan (.) vähän @harjootella

02 jossain [vai-]
 03 Mikko: [joo;] ↑sekin tota se, (1.2) **se et** mul ei
 04 okkaan sunnuntaina sitä mä sain sen peruttua;
 05 Kati: ↑joo;
 06 Mikko: se yks: esiintyminen mikä piti olla #tuolla#,
 07 (0.6)
 08 Kati: kiva.

Rivin 3 vuorossaan Mikko ensin vastaa Katille myöntävällä partikkelilla *joo*, minkä jälkeen hän aloittaa toisen vuoron rakenneyksikön. Tämän yksikön alkupuolella, vuoron suunnittelua ilmentävien elementtien *sekin tota se* sekä lyhyen tauon jälkeen hän tuottaa *se että* -kiteymän, jonka jälkeen hän ilmoittaa: *mul ei okkaan sunnuntaina sitä mä sain sen peruttua* (r. 3–4). Liitepartikkeli *-kaan* implikoi, että kerrottu asia on odotuksenvastainen (Vilkuna 1984: 406). Tässä vuorossa Mikko viittaa johonkin referenttiin pelkillä *sen-* ja *sitä-*pronomineilla. Katin tuottama *joo* (r. 5) ottaa Mikon vuoron vastaan ymmärrettynä mutta kohtelee vuoroa keskeneräisenä kehottaen Mikkoa jatkamaan (Sorjonen 2001: 254), minkä jälkeen Mikko jatkaakin vuoroaan spesifioimalla aiempaa *se-*pronominiaan: *se yks esiintyminen mikä piti olla tuolla* (r. 6). Tämä pitkäkö NP on kehystetty määräisen ja epämääräisen elementin yhdistelmällä *se yks*, mikä implikoi, että referentti on kuulijan tunnistettavissa (*se*), mutta sen tarkka identiteetti on vain puhujan tiedossa (Laury 2021: 46–50). Vilkunan mukaan *yksi* ilmaisee, että referentti on “puhujan spesifi” (Vilkuna 1992: 80); toisin sanoen puhujalla on ensisijainen episteeminen pääsy referenttiin. Katin evaluoiva responssi *kiva* (r. 8) ilmaiseekin, että Mikon kertoma asia – esiintymisen peruminen – oli hänelle uutta. Lisäksi vastaus on linjassa sen Mikon vuoron implikaation kanssa, että itse esiintyminen taas oli Katilla jo aiemmin tiedossa.

Vaikka *se että* -vuorojen sisältämät pointit ja puhujan asennoituminen onkin siis useimmiten rakennettu tunnistettaviksi ja jaettuutta osoittaviksi, vasta vuoroja seuraavat responssit osoittavat, jakavatko vastaanottajat *se että* -vuoron puhujan esittämän näkemyksen ja käsityksen. Tunnistettavuus ja intersubjektiivinen jaettuus ovat siis osallistujien yhteisen neuvottelun alaisia.

6 *Se että* -rakenteen käyttötavat: kieliopillistumista vai emergenssiä?

Olemme edellä esittäneet, että *se että* on muovautunut nykyisen kaltaiseksi partikkelistuneeksi ilmaukseksi seurauksena niistä konteksteista, joissa sitä on käytetty ja käytetään. Tässä mielessä kiteytynyt *se että* muistuttaa monilta piirteiltään kieliopillistuneita rakenteita. Aineistomme perusteella emme kuitenkaan voi todistaa, että *se että* -kiteymä olisi diakronisen kieliopillistumiskehityksen lopputulos, minkä vuoksi perustelemme tässä luvussa, miksi rakennetta on parempi lähestyä käytön variaation, emergenssin ja vuorovaikutuksellisen muovautumisen kuin kieliopillistumisen näkökulmasta.

Perinteisesti kieliopillistuminen kuvataan prosessiksi, jossa leksikaalinen sana tai useista sanoista koostuva ilmaisu muuttuu kieliopilliseksi morfeemiksi, jolloin sen esiintymiskontekstit, ilmiasu ja käyttötapa muuttuvat (Meillet 1912; Lehmann 2002 [1982]; Hopper & Traugott 2003). On myös korostettu, että kieliopillistuminen luo uusia rakenteita ja tapahtuu tietyissä rakenteellisissa yhteyksissä. Samalla kieliopillistuvan tai jo kieliopillistuneen kielenaineksen aiemmat merkitykset ja käyttötavat saattavat jäädä ennalleen; syntyy kerrostumista. Esimerkkinä tästä Bybee (2010: 106) mainitsee englannin *going to* -konstruktion, josta on tullut futuurin merkitsin konteksteissa, joissa se liittyy toimintaan eikä jonnekin menemiseen. Näissä konteksteissa sillä on *going to* -muodon lisäksi myös redusoitunut ja kiteytynyt muoto *gonna* puhutussa englannissa. Verbi kuitenkin toimii edelleen myös menemistä tarkoittavana verbinä; sen aiempi käyttötapa ei katoa vaan säilyy uuden käyttötavan rinnalla. Tämän kaltaista käytön variaatiota on myös *se että* -rakenteella: aineistossamme peräkkäiset *se* ja *että* esiintyvät paitsi kiteytyneenä ja redusoituneena ilmauksena myös lauseeseen syntaktisesti integroituneina elementteinä, kuten esimerkiksi lausumassa *tosin siin on kyl **seki et** puhelin ei maksa ku satasten* (SG123, Arkisyn), jossa rakenne toimii e-NP:nä (Helasvuo & Huomo 2010; lauseeseen integroituneista *se että* -yhtymistä ks. tarkemmin Suomalainen ym. 2020).

Kieliopillistumisprosessissa alkuperäinen elementti ei aina ole leksikaalinen morfeemi, vaan myös kieliopilliset morfeemit voivat kieliopillistua edelleen. Tässä artikkelissa tarkastelemassamme *se että* -yhtymässä *se* on jo kieliopillinen morfeemi, samoin *että*. Kuten edellä on todettu, *se*-pronomini on suomen kielen yleisimpiä sanoja ja käytetyimpiä anaforisia elementtejä. Samoin *että* on edelleen yleiskonjunktio (VISK §816), typologisesta näkökulmasta komplementoija. *Se että* -kiteymä kuitenkin muodostaa oman, usein lausuman-tai vuoronalkuisen ilmauksensa, jonka tehtävänä ei ole lauseiden yhdistäminen vaan

pikemminkin näkökulman vaihto tai tarkentaminen, tunnistettavuuden ja tulossa olevan asian keskeisyyden osoittaminen sekä erityisesti tulossa olevan toiminnon projisointi.

Kieliopillistuvat ilmaiset myös kiteytyvät. *Se että* -yhtymällä on useita muotoja, ja sen kahden osan välissä voi toisinaan esiintyä muita partikkeleita ja adverbbeja (ks. Vatanen ym. 2020). Kuitenkin sillä on myös pitkälle kiteytyneitä käyttötapoja, kuten olemme tässä artikkelissa ja aiemminkin kuvanneet. Lisäksi on varsin tavallista, että *se* ja *että* muodostavat yhden sanan, joka on huomattavan redusoitunut prosodisesti (luku 4.2). Tämäkin on tyypillistä kieliopillistuneille ilmaisuille (Scheibman 2000; Bybee 2010). Näissä varsin yleisissä, pitkälle redusoituneissa tapauksissa näkyy selvimmin *se että* -yhtymän funktion muutos. Niissä *että* ei toimi alistuskonjunktiona, linkittämässä kahta lausetta, mistä kertoo se, että *se että* -kiteymää saattaa seurata toinen, komplementoijana toimiva *että*-konjunktio (ks. esimerkit 2 ja 6; tarkemmin Vatanen ym. 2020).

Kieliopillistumisen kannalta kiinnostavaa on myös kiteytyneen *se että* -yhtymän käytön idiolektisuus. Kiteytyntä *se että* -yhtymää esiintyy aineistossamme useissa eri keskusteluissa ja eri puhujien käyttäminä. Esiintymiä tarkemmin peratessa voidaan kuitenkin huomata, että joissakin aineistomme keskusteluissa ilmaus on yleisempi kuin toisissa. Kuten mainitsimme aineiston kuvauksen yhteydessä (luku 3), Arkisyn-aineistossa on erityisesti yksi puhuja, jonka kiteytyneen *se että* -yhtymän käyttö nousee korosteisesti esiin: hän tuottaa kahdessa, yhteensä 3 tuntia kestävässä keskustelutallenteessa ilmausta 192 esiintymän verran (ks. alaviite 6). Tämä johtaa pohtimaan, voisiko *se että* -yhtymän kiteytynyt käyttö olla osin idiolektinen piirre (vrt. Suomalainen 2020: 49). Kun kuitenkin tarkastellaan tämän yhden puhujan tuottamia *se että* -yhtymiä, käy ilmi, että esiintymät ovat laadullisesti samankaltaisia kuin aineistomme muutkin kiteytyneet *se että* -ilmaukset. Joidenkin partikkeleiden toistuvasta käytöstä voikin tulla puhujakohtaisia manereita (esim. *tota, niinku*, ks. Lappalainen 2004: 118; Priiki 2020: 275), jolloin niiden tietyt käyttötavat luonnolliset korostuvat, mutta nämä käyttötavat ovat harvoin puhujakohtaisia. Lisäksi se, että kiteytynyt *se että* -yhtymä on yleinen juuri tietyissä keskusteluissa, ei välttämättä liity puhujakohtaisuuteen, vaan ilmauksen yleisyyttä saattavat selittää myös diskursiiviset – esimerkiksi puheenaiheeseen tai osanottajien asennoitumiseen liittyvät – tekijät. Se, että kiteytyneen ilmauksen esiintyvyydessä on puhuja- ja tilannekohtaista vaihtelua, tukee ajatusta siitä, että kyseessä on vuorovaikutustilanteesta nouseva ilmiö.

Kun *se että* -yhtymän nykykäyttöä verrataan sen diakronisesti vanhempaan käyttöön Lauseopin arkiston (LA) murrekorpuksessa, voidaan huomata, että myös siellä esiintyy kiteytyntä käyttöä: 65 esiintymän verran ja eri puhujilta kerättynä. Seuraava esimerkki 14 on poimittu LA:sta. Siinä kohtaa haastattelua, josta esimerkin katkelma on poimittu, haastateltava informantti (INF) kertoo haastattelijalle (HAA), mitä kalaa lähijärvestä saa. Ennen katkelmaa informantti on todennut, että ahventa on nykyään järvessä paljon. Katkelmassa hän siirtyy kertomaan haukikannan tilanteesta ja toteaa, kuinka haukikanta on aiemmin vähentynyt, mutta se on saatu taas nousuun haukia istuttamalla (r. 1–2). Tämän jälkeen informantti kuitenkin kuvaa, että hauet ovat nyt pienempiä kuin ennen (r. 3–4).

(14) Säkylä

01 INF: .hh mut haukikanta on ollu vähä vähe:mäs mut ne o
 02 niit istuttanne ja saannes sen taas lissääntymää
 03 mut **se et** ne ova:t, .hhh nys sit taas piänempii
 04 ko, (.) ne hauvek ko ennen oli.
 05 HAA: minkälaisia haukia ennen on saatu tästä.

Arvio haukien pienemmästä koosta kehystetään *se et* -kiteymällä, jota edeltää *mut*-konjunktio (r. 3). *Se et* -kiteymää seuraava osuus informantin vuorossa esittääkin kuvattuun asiointilaan jossain määrin eri näkökulman kuin vuoron alkupuoli: vaikka on positiivista, että haukikanta on saatu lisääntymään, hauet ovat kuitenkin nyt pienempiä kuin ennen. *Se et* -kiteymää siis seuraa vuoron aiempaan sisältöön kontrastiksi asettuva puhujan oma näkökulma (vrt. esimerkki 1); kyseessä on siis tässäkin näkökulman vaihto. Samaan tapaan kuin olemme aiemmin analyysissa esittäneet, myös esimerkissä 14 *se et* -kiteymän käyttö alleviivaa sitä seuraavan aineksen merkitystä ja ohjaa vastaanottajaa tunnistamaan vuorossa keskeisen näkökulman; myös haastatteliija tarttuu vastausvuorossaan nimenomaan *se et* -kiteymää seuraavaan sisältöön ja kysyy tarkentavan kysymyksen siitä, millainen haukikanta sitten ennen on ollut. Samaan tapaan kuin aiemmat tässä artikkelissa esittämämme *se että* -tapaukset, myös esimerkin 14 *se et* -kiteymä on itsenäinen eli se ei ole osa mitään muuta syntaktista rakennetta vaan aloittaa oman rakenteellisen ja toiminnallisen kokonaisuutensa. Prosodisestikin se muistuttaa Arkisyn-aineiston tapauksia: *se et* on tuotettu saumattomasti yhteen lausuttuna, yhtenä prosodisena sanana, ja paino *mut se et* -kokonaisuudessa on tavulla *seet*.

Kuten esimerkki 14 havainnollistaa, LA:n kiteytyneet *se että* -tapaukset muistuttavat niin semanttisilta, syntaktisilta ja prosodisilta ominaisuuksiltaan kuin vuorovaikutuksellisilta

funktioiltaankin nykypuhekielen vastaavia tapauksia (ks. Vatanen ym. 2020), joskin LA:n aineisto on haastatteluaineistoa, mikä vaikuttaa esimerkiksi siihen, millaisia responsseja *se että* -vuoroihin tuotetaan. LA:n aineisto tukee kuitenkin huomiota siitä, että *se että* -yhtymällä on jo pidempään ollut kiteytyntä, partikkelimaista käyttöä, kuten tässä artikkelissa esitämme. Toisaalta on hyvä huomioida, että sekä LA- että Arkisyn-aineistossa on myös sellaisia monitulkintaisia tapauksia, joissa *se että* -yhtymän kieliopillinen kategoria ei ole yksiselitteinen vaan asettuu eri käyttötapojen välimaastoon.

Esittämämme kaltaisen kieliopillistumiskäsityksen puolesta puhuu myös Maschler (2012), joka on tarkastellut heprean *yada* 'tietää' -rakenteen erilaisia käyttötapoja. Maschlerin mukaan kaikki hänen artikkelissaan käsiteltävät, kieliopillistuvan ja jo kieliopillistuneen *yada*-rakenteen käyttötavat, myös aikaisemmat, kuuluvat nykypuhujan kielelliseen repertuaariin. Kukin rakenne toimii omassa käyttökontekstissaan, jossa se myös rutinoituvan käytön myötä kieliopillistuu. Tämä pätee myös *se että* -yhtymään sitä osin, että jatkumon kummatkin päät ovat edelleen käytössä. Aineistossamme partikkelimaisimpia rakenteita ovat yhdeksi sanaksi fuusioituneet sekä sellaiset *se että* -kiteymät, joita seuraa toinen, komplementoijana toimiva erillinen *että*. Partikkelimaisena voidaan pitää myös rakenteen käyttöä projisoimassa tulossa olevaa vuoron keskeistä sisältöä. Kaikki nämä käyttötavat näkyvät myös Lauseopin arkiston aineistossa. Täten *se että* -kiteymän partikkelimainen käyttö ei vaikuta olevan viimeaikaista kehitystä, vaan tässä kuvatut, Leinon (1999) analysoimista kirjoitetun kielen rakenteista eroavat foneettiset, syntaktiset ja pragmaattiset käyttötavat ovat saattaneet olla osa suomen kielen puhujien repertuaaria jo pitkään. Samaan tapaan kuin *että*-partikkelinkin käytön suhteen on laita (Laury & Seppänen 2008), ei käytettävissä oleva aineisto riitä aukottomasti todistamaan, että jotkin käyttötavat ovat uudempia kuin toiset. Kun tiedetään, että *että*-sana on kehittynyt aiemmasta demonstratiivista konjunktiksi, jolla on myös partikkelikäyttöä, on vaikea sanoa, onko konjunktioikäyttö partikkelikäyttöä vanhempaa, varsinkin kun keskusteluaineistoa on saatavilla varsin lyhyeltä ajalta. Tämän vuoksi onkin ongelmallista kuvata *se että* -yhtymän eri käyttötapoja kieliopillistumisena, ja onkin parempi nähdä ne käytön variaationa.

On myös oletettu, että kieliopillistuvan rakenteen kehityksen suunta on syntaktisesti vapaammasta käytöstä tiukemmin integroituun, kieliopillisempaan suuntaan, ja toisaalta semantiikasta pragmatiikkaan; esimerkkinä tästä Hopper ja Traugott (2003: 167–168)

esittävät juuri lauseyhdistelmien kehityksen.¹¹ *Se että* -yhtymä saakin pragmaattisia implikaatioita ja merkityksiä niiden kontekstien kautta, joissa sitä rutiininomaisesti käytetään. Tässä kuvaamamme *se että* -kiteymät ja niitä seuraavat lausemaisat ja muunlaiset rakenteet eivät kuitenkaan ole syntaktisesti integroituneet ympäröiviin lauseisiin, vaan ne ovat syntaktisesti vapaita, eli ne olisivat kehittyneet syntaktisesti vastakkaiseen suuntaan siitä, mitä kieliopillistumisesta on aiemmin ehdotettu. Emme voi aineistomme perusteella siksikään olettaa, että tämä rutinoitunut, konteksteistaan emergoituva rakenne olisi diakronisen kieliopillistumiskehityksen lopputulos. Toki *se että* -kiteymä kuuluu suomen puhujien resursseihin ja on siten osa kielioppia. Puhujat tietävät, miten sitä käytetään, ja vastaanottajat osaavat sen tulkita.

Se että -kiteymää on siis paras lähestyä vuorovaikutuksessa tietyissä konteksteissa emergoituvana, partikkelimaisena ilmauksena (Günthner 2011; Hopper 2011), eräänlaisena sosiaalisen toiminnan muottina (*social action format*; Fox 2007; ks. myös Kärkkäinen 2012). Onkin esitetty, ettei kieliopillistuvaa (*emerging*) ja kontekstista motivoituvaa (*emergent*) rakennetta tarvitse eikä voikaan täysin erottaa toisistaan, jos kieltä tarkastellaan jatkuvasti muuttuvana, käytön ja kontekstien muovaamana rakenteiden sumearajaisena kokoelmana (ks. esim. Auer & Pfänder 2011; Hopper 2011). Tämä pohjaa ajatukseen, että puhujat kieltä käyttäessään jatkuvasti luovat kielioppia; samalla puheen rakenteet ovat ymmärrettäviä siksi, että samaa kieltä puhuvilla keskustelun osanottajilla on ainakin suurelta osin yhteisiä kokemuksia siitä, millaiseen toimintaan kielen rakenteet liittyvät ja mitä toimintoja niillä saadaan aikaan. On selvää, että aineistomme puhujilla on samantapaiset käsitykset siitä, että *se että* -kiteymä projisoi jatkoa, ja että puhuja olettaa sitä seuraavan aineksen olevan vastaanottajan tunnistettavissa ja keskeistä meneillään olevan vuoron kannalta.¹² Nämä sosiaalisen vuorovaikutuksen jäsentymiseen liittyvät tehtävät ovat keskeisiä tässä artikkelissa tarkastelemallemme ilmaukselle.

¹¹ Toisaalta myös toisensuuntaista kehitystä voi ajatella tapahtuneen; tästä on esimerkkinä insubordinaation kehitys, jossa alisteisista lauseista tulee itsenäisiä (suomen *jos*- ja ruotsin *om*-lauseiden insubordinaatiosta eli itsenäisestä käytöstä pyyntöinä ja ehdotuksina Laury, Lindström & Lindholm 2019; ks. myös Beijering, Kaltenböck & Sansinea 2019: 12–13). Myös *se että* -yhtymä on kiteytyessään kehittynyt syntaktisesti vapaampaan suuntaan.

¹² Kielenpuhujien jakaman kielikäsitteilyn kannalta kiinnostavia tuloksia tarjoaa Äikäs (2020). Hän osoittaa, että suomenruotsia ja suomea äidinkielenään puhuvat olivat taipuvaisempia hyväksymään suomen *se että* -rakennetta vastaavan ruotsin kielen ilmaisun *det att* kyselytutkimuksen esimerkkilauseissa. Äikäs arvelee tämän olevan kontaktivaikutusta suomen kielestä. Tämäkin osoittaisi *se että* -rakenteen olevan varsin yleinen ja monien suomen kielen puhujien käyttämä kielenpiirre.

7 Yhteenveto ja päätelmät

Olemme tässä artikkelissa kuvanneet, kuinka kiteytyntä *se että* -yhtymää käytetään suomenkielisessä keskustelupuheessa. Huomion kohteena ovat olleet kiteymän syntaktis-semanttiset ja prosodiset ominaisuudet sekä se, kuinka sitä käytetään vuorovaikutuksessa. Käytön osalta olemme analysoineet *se että* -kiteymän sekventiaalista ja toiminnallista kontekstia, kiteymän roolia tunnistettavuutta indikoivana kielellisenä elementtinä sekä niitä responsseja, joita kiteymän sisältävät vuorot saavat. Lisäksi olemme pohtineet ilmauksen kiteytyneisyyttä ja emergoitumista vuorovaikutuskonteksteissa ja verranneet sen käyttöä eri aikoina kerätyissä aineistoissa.

Olemme esittäneet, että tarkastelemamme *se että* -yhtymä on semanttisilta, syntaktisilta ja prosodisilta ominaisuuksiltaan kiteytynyt. Kiteytyneille ilmauksille tyypillisesti sen osatekijöiden merkitys ja funktio on muuttunut: *se*-osan ei voida katsoa olevan suoranaisesti referentiaalinen, eikä *että* toimi rakenteessa komplementoijana, vaan sen rooli liittyy pikemminkin uuden äänen tai näkökulman esittelyyn. *Se että* -kiteymän osatekijöiden semanttista ja funktion muutosta osoittaa myös se, että kiteymää voi seurata toinen *että*, joka toimii komplementtilauseen aloittavana alistuskonjunktiona. Kiteytynyt *se että* ei ole osa mitään toista rakennetta vaan aloittaa itsenäisen syntaktisen rakenteen. Usein *se että* -kiteymiin liittyy (muitakin) partikkeleita ja leksikaalisia elementtejä, jotka osaltaan tarkentavat sitä, mikä on kulloisenkin *se että* -kiteymän paikallinen vuorovaikutustehtävä. Myös prosodinen analyysi tukee tulkintaa ilmauksen kiteytyneisyydestä: valtaosassa aineistomme tapauksista sanat *se* ja *että* muodostavat yhdessä yhden prosodisen sanan.

Aineistomme kiteytyneet *se että* -yhtymät esiintyvät arvioivissa ja kertovissa keskustelujaksoissa, joissa niitä käytetään erilaisissa toiminnoissa osoittamaan paikallisesti vuoron keskeistä sisältöä. Kiteytyneellä *se että* -yhtymällä on kaksi pääasiallista sekventiaalista esiintymiskontekstia: Ensinnäkin se esiintyy pitkien, monipolvisten vuorojen loppupuolella mutta vuoron rakenneyksikön alussa. Näissä tapauksissa *se että* aloittaa osion, jossa tullaan pitkän vuoron ytimeen, “pääpointtiin”. Toisaalta *se että* esiintyy vuoronalkuisena elementtinä lyhyemmissä väite- ja kannanottovuoroissa, jotka ovat jonkinlaisia responsseja juuri edeltävään vuoroon. Kummassakin sekventiaalisessa kontekstissa *se että* -kiteymää edeltää usein jokin muu vuoronalkuinen kielenaines, kuten *ja*

tai *mutta*, mikä kertoo *se että* -kiteymän paikallisesta vuorovaikutustehtävästä lisäävää tai kontrastoivaa näkökulmaa projisoivana elementtinä.

Esiintymisympäristössään *se että* -kiteymää käytetään projisoimaan asiaintiloja, joita tarjotaan vastaanottajalle tunnistettaviksi, minkä vuoksi kyseessä on intersubjektiivisuutta vuorovaikutuksessa potentiaalisesti rakentava ilmaus. Kiteytyneen *se että* -yhtymän sisältävään vuoroon tuotetut responsit kuitenkin vaihtelevat aineistossamme: Responssit voivat osoittaa samanmielisyyttä ja affiliaatiota, mutta ne voivat olla myös kantaaottamattomia tai suorastaan erimielisiä. Lisäksi responssi voi merkitä *se että* -vuoron sisällön vastaanottajalle uudeksi tiedoksi. Responssi ei siis välttämättä vahvista *se että* -kiteymän käytön tuomaa implikaatiota siitä, että projisoitu tilanne tai asiaintila olisi osanottajien yhteisesti tunnistettavissa ja näin potentiaalisesti jaettavissa.

Kiteytynyt *se että* muistuttaa niin rakenteellisilta piirteiltään kuin käyttönsäkin puolesta kieliopillistuneita rakenteita. Aineistomme ei kuitenkaan osoita, että *se että* -kiteymä olisi ainakaan viimeaikaisen diakronisen kieliopillistumiskehityksen lopputulos, sillä myös nykypuhekielisen aineiston verrokkiaineistona tässä tutkimuksessa toimivassa Lauseopin arkiston murrekorpuksessa esiintyy kuvaamamme kaltaista *se että* -yhtymän kiteytynyttä käyttöä. Tutkimuksemme havainnollistaakin hyvin sitä, ettei kaikki kielessä näkyvä variaatio välttämättä ole kielen muutoksen aiheuttamaa. *Se että* -kiteymää onkin paras lähestyä eräänlaisena sosiaalisen toiminnan muottina: käyttökonteksteistaan emergoituvana, rutinoituneena ja kiteytyneenä – jopa partikkelimaisena – projisoivana ilmauksena, jolla on arkikeskustelussa selkeästi rajatut tehtävät. Tutkimuksemme perusteella ehdotamme, että puhutun suomen kiteytynyt *se että* tulisi käsittää yhdeksi yhtenäiseksi ilmaukseksi, jonka kirjoitusasu voisi olla *seettä*.

Kaiken kaikkiaan artikkelimme osoittaa, että kielenaineiksilla ja rakenteilla voi puhutussa ja kirjoitetussa kielessä olla toisistaan poikkeavia tehtäviä. Kokonaisvaltaisen ymmärryksen saamiseksi tutkimusten tuleekin siis pohjautua riittävän kattavasti myös puhutun kielen aineistoihin. Kuten olemme osoittaneet, hyvin tutuistakin kielen elementeistä, kuten *se että* -rakenteesta, voi löytää paljon uutta, kun aineistopohja on laaja.

Aineistolähteet

Arkisyn. Suomenkielisten arkikeskustelujen morfosyntaktinen tietokanta. Tietokanta rakennettu Turun yliopistossa, aineisto Helsingin yliopiston Keskusteluntutkimuksen arkistosta ja Turun yliopiston Lauseopin arkistosta. Suomen kielen ja suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen oppiaine, Turun yliopisto (27.3.2023).

Turun yliopisto, kieli- ja käännöstieteiden laitos – Kotimaisten kielten keskus 1985: *Lauseopin arkiston murrekorpuksen Helsinki-Korp-versio* [korpus] ja *Lauseopin arkiston murrekorpuksen ladattava versio* [korpus]. Kielipankki. Saatavilla <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-2016040702>; <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-2020112935> (27.3.2023).

Kirjallisuuslähteet

- AARIKKA, LOTTA 2023: *Murre ja sen tutkimus. Näkökulmia fennistisen murteentutkimuksen historiaan ja kieli-ideologioihin 1871–2017*. Turun yliopiston julkaisuja B 626. Turku: Turun yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-9301-7>
- AHO, EIJA 2010: *Spontaanin puheen prosodininen jaksottelu*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- AIJMER, KARIN 2007: The interface between grammar and discourse. *The fact is that*. – Agnès Celle & Ruth Huart (toim.), *Connectives as discourse landmarks* s. 54–72. Amsterdam: Benjamins.
- AUER, PETER 1992: The neverending sentence. Rightward expansion in spoken language. – Miklós Kontra & Tamás Váradi (toim.), *Studies in spoken languages. English, German, Finno-Ugric* s. 41–59. Budapest: Linguistics Institute, Hungarian Academy of Sciences.
- AUER, PETER 2005: Projection in interaction and projection in grammar. – *Text & Talk* 25 (1) s. 7–36.
- AUER, PETER – PFÄNDER, STEFAN (toim.) 2011: *Constructions. Emerging and emergent*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- BEIJERING, KARIN – KALTENBÖCK, GUNTHER – MARÍA SOL SANSINEÑA 2019: Insubordination: Central issues and open questions. – Karin Beijering, Gunther Kaltenböck, & Maria Sol Sansiñena (toim.), *Insubordination: Theoretical and empirical issues* s. 1–21. Berlin: Mouton de Gruyter.
- BOERSMA, PAUL – WEENINK, DAVID 2018: Praat. Doing phonetics by computer. Version 6.0.37, retrieved from <http://www.praat.org/> (12.5.2023).

- BRUCE, GÖSTA 1998: *Allmän och svensk prosodi*. Praktisk lingvistik 16. Lunds universitet: Institutionen för lingvistik.
- BYBEE, JOAN 2010: *Language, usage and cognition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- COUPER-KUHLEN, ELIZABETH – SELTING, MARGRET 2018: *Interactional Linguistics. Studying language in social interaction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- COUPER-KUHLEN, ELIZABETH – THOMPSON, SANDRA A. 2000: Concessive patterns in conversation. – Elizabeth Couper-Kuhlen & Bernd Kortmann (toim.), *Cause – condition – concession – contrast. Cognitive and discourse perspectives* s. 381–410. Berlin: Mouton de Gruyter.
- ENGLBRETSON, ROBERT (toim.) 2007: *Stancetaking in discourse. Subjectivity, evaluation, interaction*. Amsterdam: John Benjamins.
- ETELÄMÄKI, MARJA 2005: Context and referent in interaction. Referential and indexical dimensions of the Finnish demonstrative pronouns. – Ritva Laury (toim.), *Minimal reference* s. 12–37. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ETELÄMÄKI, MARJA 2006: *Toiminta ja tarkoite: tutkimus suomen pronominiesta tämä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- FOX, BARBARA 2007: Principles shaping grammatical practices. An exploration. – *Discourse Studies* 9 s. 299–318.
- GOODWIN, CHARLES – GOODWIN, MARJORIE HARNES 1992: Assessments and the construction of context. – Alessandro Duranti & Charles Goodwin (toim.), *Rethinking context. Language as an interactive phenomenon* s. 147–189. Cambridge: Cambridge University Press.
- GÜNTNER, SUSANNE 2011: *N be that*-constructions in everyday German conversation. A reanalysis of ‘die Sache ist/das Ding ist’ (‘the thing is’)-clauses as *projector phrases*. – Ryoko Suzuki & Ritva Laury (toim.), *Subordination in conversation. A cross-linguistic perspective* s. 11–36. Amsterdam: Benjamins.
- HAKULINEN, AULI 2001a: On some uses of the discourse particle *kyl(lä)* in Finnish conversation. – Margaret Selting & Elizabeth Couper-Kuhlen (toim.), *Studies in Interactional Linguistics* s. 171–199. Amsterdam: Benjamins.
- HAKULINEN, AULI 2001b [1976]: Liitepartikkelin *-han/-hän* syntaksia ja pragmatiikkaa. – Lea Laitinen, Pirkko Nuolijärvi, Marja-Leena Sorjonen & Maria Vilkuna (toim.), *Lukemisto. Kirjoituksia kolmelta vuosikymmeneltä* s. 44–90. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- HAKULINEN, AULI – COUPER-KUHLEN, ELIZABETH 2015: Insisting on ‘my side’. *Siis*-prefaced utterances in Finnish. – *Journal of Pragmatics* 75 s. 111–130.
- HAKULINEN, AULI – KEEVALLIK ERIKSSON, LEELO – LINDSTRÖM, JAN 2003: *Kuule, kule, hördu* – projicerande praktiker i finska, estniska och svenska samtal. – Bengt Nordberg, Leelo Keevallik Eriksson, Kerstin Thelander ja Mats Thelander (toim.), *Grammatik och samtal. Studier till minne av Mats Eriksson* s. 199–218. Uppsala: Institutionen för nordiska språk.
- HAKULINEN, AULI – SAARI, MIRJA 1995: Temporaalisesta adverbista partikkeliksi. – *Virittäjä* 99 (4) s. 481–500.
- HAKULINEN, AULI – SORJONEN, MARJA-LEENA 2011: Ways of agreeing with negative stance taking. – Tanya Stivers, Lorenza Mondada & Jakob Steensig (toim.), *The morality of knowledge in conversation* s. 235–256. Cambridge: Cambridge University Press.
- HELASVUO, MARJA-LIISA 2001: *Syntax in the making. The emergence of syntactic units in Finnish conversation*. Amsterdam: Benjamins.
- HELASVUO, MARJA-LIISA 2001: Emerging syntax for interaction. Noun phrases and clauses as a syntactic re-source for interaction. – Elizabeth Couper-Kuhlen & Margret Selting (toim.), *Studies in Interactional linguistics* s. 25–50. Amsterdam: Benjamins, Amsterdam.
- HELASVUO, MARJA-LIISA – HUUMO, TUOMAS 2010: Mikä subjekti on? – *Virittäjä* 114 (2) s. 165–195.
- HERLIN, ILONA 1998: *Suomen kun*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HOPPER, PAUL 1987: Emergent grammar. – *Proceedings of the Thirteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society* 13 s. 139–157.
- HOPPER, PAUL 2011: Emergent grammar and temporality in interactional linguistics. – Peter Auer & Stefan Pfänder (toim.), *Constructions. Emerging and emergent* s. 22–44. Berlin: de Gruyter.
- HOPPER, PAUL – THOMPSON, SANDRA A. 2008: Projectability and clause combining in interaction. – Ritva Laury (toim.), *Crosslinguistic studies of clause combining. The multifunctionality of conjunctions* s. 99–123. Amsterdam: Benjamins.
- HOPPER, PAUL – TRAUGOTT, ELIZABETH 2003: *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HSIEH, CHEN-YU CHESTER 2018: From turn-taking to stance-taking. *Wenti-shi* “(the) thing is” as a projector construction and an epistemic marker in Mandarin conversation. – *Journal of Pragmatics* 127 s. 107–124.

- JEFFERSON, GAIL 1978: Sequential aspects of storytelling in conversation. – J. Schenkein (toim.), *Studies in the organization of conversational interaction* s. 219–248. New York, NY: Academic Press.
- JUVONEN, PÄIVI 2000: *Grammaticalizing the definite article. A study of definite adnominal determiners in a genre of spoken Finnish*. Stockholm: Stockholm University, Department of Linguistics.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1989: *Ja. Rinnastus ja rinnastuskonjunktion käyttö*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KANGASHARJU, HELENA 1998: *Alignment in disagreement. Building alliances in multiperson interaction*. Väitöskirja. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- KARHU, ANNA 1994: Suomen itämurteiden oikealle lohkeavat rakenteet ja niiden lähirakenteet. Dislokaatioita, korviketopiikkeja, diskurssinmerkitsimiä ja pragmaattisia partikkeleita. Lisensiaatintyö. Jyväskylän yliopiston suomen kielen, kirjallisuuden ja kulttuurintutkimuksen laitos.
- KOIVISTO, AINO 2011: *Sanomattakin selvää? Ja, mutta ja että puheenvuoron lopussa*. Väitöskirja. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- KOIVISTO, AINO – LAURY, RITVA – SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 2011: Syntactic and actional characteristics of Finnish *että*-clauses. – Ritva Laury & Ryoko Suzuki (toim.), *Subordination in Conversation. A cross-linguistic perspective* s. 69–102. Amsterdam: John Benjamins.
- KUIRI, KAIJA 1986: Tutkijanprofiilini. Muutostypologiasta murteiden syntaksiin. – *Näkökulmia kielentutkimukseen. Espoon kollokvion 12.–13.9.1986 esitelmää* s. 30–41. Suomen kielitieteellisen yhdistyksen julkaisuja 13. Suomen kielitieteellinen yhdistys, Helsinki.
- KUIRI, KAIJA 1995: *että*-lause attribuuttina suomen murteissa. – Marjatta Palander (toim.), *Murteiden matkassa. Juhlakirja Alpo Räisäsen 60-vuotispäiväksi* s. 110–131. *Studia Carelica Humanistica* 6. Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- KÄRKKÄINEN, ELISE 2003: *Epistemic stance in English conversation. A description of its interactional functions, with a focus on I think*. Amsterdam: Benjamins.
- KÄRKKÄINEN, ELISE 2012: I thought it was very interesting. Conversational formats for taking a stance. – *Journal of Pragmatics* 44 s. 2194–2210.

- LABOV, WILLIAM 1972: The transformation of experience in narrative syntax. – William Labov, *Language in the inner city* s. 354–396. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- LAITINEN, LEA 1995: Nollapersoona. – *Virittäjä* 99 (3) s. 337–357.
- LAITINEN, LEA 2005: Puhetta puheesta – kirjoittamalla. Miten 1800-luvulla referoitiin? – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 188–223. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAITINEN, LEA 2006: Zero person in Finnish. A grammatical resource for construing human reference. – Lyle Campbell & Marja-Liisa Helasvuo (toim.), *Grammar from the human perspective. Case, space, and person* s. 209–231. Amsterdam: Benjamins.
- LARJAVAARA, MATTI 1990: *Suomen deiksis*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAURY, RITVA 1995: On the grammaticization of the definite article *se* in spoken Finnish. – Henning Andersen (toim.), *Historical Linguistics 1993: Selected papers from the 11th International Conference on Historical Linguistics, Los Angeles, 16–20 August 1993*. Amsterdam: Benjamins.
- LAURY, RITVA 1997: *Demonstratives in interaction. The emergence of a definite article in spoken Finnish*. Amsterdam: Benjamins.
- LAURY, RITVA 2006: On subordination, Finnish style. Questioning the category of finite clausal complements in spoken Finnish. – *SKY Journal of Linguistics* 19 s. 310–321.
- LAURY, RITVA 2021: Definitely indefinite. Negotiating intersubjective common ground in everyday interaction in Finnish. – Jan Lindström, Ritva Laury, Anssi Peräkylä & Marja-Leena Sorjonen (toim.), *Intersubjectivity in Action* s. 41–60. Amsterdam: Benjamins.
- LAURY, RITVA – HELASVUO, MARJA-LIISA 2016: Disclaiming epistemic access with 'know' and 'remember' in Finnish. – *Journal of Pragmatics* 106 s. 80–96.
- LAURY, RITVA – ONO, TSUYOSHI (TOIM.) 2020: *Fixed Expressions. Building language structure and social action*. Amsterdam: Benjamins.
- LAURY, RITVA – SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 2008: Clause combining, interaction, evidentiality, participation structure, and the conjunction-particle continuum. The Finnish *että*. – Ritva Laury (toim.), *Crosslinguistic studies of clause combining. The multifunctionality of conjunctions* s. 153–178. Amsterdam: Benjamins.
- LEHMANN, CHRISTIAN 2002 [1982]: *Thoughts on grammaticalization*. Second, revised version. Seminar für Sprachwissenschaft der Universität Erfurt.

- LEINO, JAAKKO 1999: Mitä tarkoittaa *se, että*. *Se*-pronominista subjektina ja objektina toimivan *että*-lauseen yhteydessä. *Virittäjä* 103 (19) s. 27–51.
- LIIMATAINEN, ANU 1996: Puhutun kielen subjektimainen *että*-lause. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- LINDSTRÖM, JAN 2008: *Tur och ordning. Introduktion till svensk samtalsgrammatik*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- LINDSTRÖM, JAN – LAURY, RITVA – LINDHOLM, CAMILLA 2019: Insubordination and the contextually sensitive emergence of if-requests in Swedish and Finnish institutional talk-in-interaction. – Karin Beijering, Gunther Kaltenböck & Maria Sol Sansiñena (toim.), *Insubordination: Theoretical and empirical issues* s. 55–78. Berlin: Mouton de Gruyter.
- MASCHLER, YAEL 2012: Emergent projecting constructions. The case of Hebrew *yada* ('know'). – *Studies in Language* 36 (4) s. 785–847.
- MEILLET, ANTOINE 1912: L'évolution des formes grammaticales. *Scientia* 12 (26): 384–400. Suomenkielinen käännös: Kieliopillisten muotojen kehitys. – Tapani Lehtinen & Lea Laitinen (toim.) 1997, *Kieliopillistuminen. Tapaustutkimuksia Suomesta*. Kieli 12 s. 188–202. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- MÄÄTTÄ, SIMO – SUOMALAINEN, KARITA – TUOMARLA, ULLA 2020: Maahanmuuttovastaisen ideologian ja ryhmäidentiteetin rakentuminen Suomi24-keskustelussa. *Virittäjä* 124 (2), 190–216.
- NIEMI, JARKKO 2015: *Myönnyttelyn käytänteitä. Erimielisyys ja yhteisymmärryksen rakentaminen vuorovaikutuksessa*. Väitöskirja. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- ONO, TSUYOSHI – THOMPSON, SANDRA A. 1994: Unattached NPs in English conversation. – *Proceedings of the Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society* 20 (1) s. 402–419.
- PEKAREK DOEHLER, SIMONA 2011: Clause-combining and the sequencing of actions. Projector constructions in French talk-in-interaction. – Ryoko Suzuki & Ritva Laury (toim.), *Subordination in conversation. A cross-linguistic perspective* s. 103–148. Amsterdam: Benjamins.
- POMERANTZ, ANITA 1984: Agreeing and disagreeing with assessments. Some features of preferred/dispreferred turn shapes. – J. Maxwell Atkinson & John Heritage (toim.), *Structures of social action. Studies in conversation analysis* s. 57–101. Cambridge: Cambridge University Press.

- POMERANTZ, ANITA 1986: Extreme case formulations. A way of legitimizing claims. – *Human Studies* 9 s. 219–229.
- POTTER, JONATHAN – HEPBURN, ALEXA 2020. Shaming interrogatives. Admonishments, the social psychology of emotion, and discursive practices of behaviour modification in family mealtimes. – *British Journal of Social Psychology* 59 s. 347–364.
- PRIIKI, KATRI 2017: *Hän, se, tää vai toi?* Vuorovaikutussosiolingvistinen tutkimus henkilöviittauksista Kaakkois-Satakunnan nykypuhekielessä. Turun yliopiston julkaisuja C432. Turku: Turun yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6719-3>.
- PRIIKI, KATRI 2020: Mikä kielessä ärsyttää? – Kaarina Hippi, Hanna Lappalainen & Pirkko Nuolijärvi (toim.), *Suomalaisten kielellistä elämää. Sata suomalaista kielellistä elämäkertaa -hankkeen satoa* s. 288–331. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RAUSSI, ANNE 1992: *Et(tä)*-partikkelilla alkavat lausumat keskustelussa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- SACKS, HARVEY 1992: *Lectures on conversation I & II*. Toim. Gail Jefferson. Cambridge: Blackwell Publishers.
- SACKS, HARVEY – SCHEGLOFF, EMANUEL A. – JEFFERSON, GAIL 1974: A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. – *Language* 50 s. 696–735.
- SCHEIBMAN, JOANNE 2000: *I dunno*. A usage-based account of the phonological reduction of *don't* in American English conversation. – *Journal of Pragmatics* 32 (1) s. 105–124.
- SCHIFFRIN, DEBORAH 1987: *Discourse markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SELTING, MARGRET – COUPER-KUHLEN, ELIZABETH (toim.) 2001: *Studies in interactional linguistics*. Amsterdam: John Benjamins.
- SEPPÄNEN, EEEVA-LEENA 1997: Osallistumiskehikko. – Liisa Tainio (toim.), *Keskusteluanalyysin perusteet* s. 156–176. Tampere: Vastapaino.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1998: *Läsnäolon pronominit: tämä, tuo, se ja hän viittaamassa keskustelun osallistujaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SETÄLÄ, E. N. 1883: *Lauseopillinen tutkimus Koillis-Satakunnan kansankielestä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SIITONEN, PAULIINA – WAHLBERG, KARL-ERIK 2015: Finnish particles *mm*, *jaa* and *joo* as responses to a proposal in negotiation activity. – *Journal of Pragmatics* 75 s. 73–88.
- SIRO, PAAVO 1968: Suomen kielen *että*-lauseen ongelmasta. – *Fenno-Ugrica. Juhlakirja Lauri Postin kuusikymmenvuotispäiväksi 17.3.1968* s. 203–205. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 145. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.

- SORJONEN, MARJA-LEENA 1989: Vuoronalkuiset konnektorit: *mutta*. – Auli Hakulinen (toim.), *Suomalaisen keskustelun keinoja I* s. 162–176. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- SORJONEN, MARJA-LEENA 2001: *Responding in conversation. A study of response particles in Finnish*. Amsterdam: Benjamins.
- SORJONEN, MARJA-LEENA 2018: Reformulating prior speaker's turn in Finnish. Turn-initial *siis*, *eli(kkä)*, and *nii(n) et(tä)*. – J. Heritage, & M-L. Sorjonen (toim.), *Between turn and sequence: Turn-initial particles across languages* s. 251–286. Amsterdam: John Benjamins.
- STEVANOVIC, MELISA – LINDHOLM, CAMILLA (toim.) 2016: *Keskustelunanalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta*. Tampere: Vastapaino.
- SUOMALAINEN, KARITA 2018: *Sinä*, konteksti ja monitulkintaisuus. – *Virittäjä* 122 (3) s. 320–355.
- SUOMALAINEN, KARITA 2020: *Tiedätkö* – kysymyksestä kiteymäksi. – *Sanajalka* 62 s. 33–53.
- SUOMALAINEN, KARITA – VATANEN, ANNA – LAURY, RITVA 2020: The Finnish *se että* initiated expressions: NPs or not? – Tsuyoshi Ono & Sandra A. Thompson (toim.), *The 'Noun Phrase' across languages: An emergent unit in interaction* s. 11–42. Amsterdam: Benjamins.
- TAINIO, LIISA (toim.) 1997: *Keskustelunanalyysin perusteet*. Tampere: Vastapaino
- TAO, HONGYIN 1996: *Units in Mandarin conversation. Prosody, discourse and grammar*. Amsterdam: John Benjamins.
- THOMPSON, SANDRA A. – COUPER-KUHLEN, ELIZABETH 2020: English *why don't you X* as a formulaic expression. – Ritva Laury & Tsuyoshi Ono (toim.), *Fixed Expressions: Building language structure and social action* s. 99–132. Amsterdam: Benjamins.
- VATANEN, ANNA 2014. *Responding in overlap. Agency, epistemicity and social action in conversation*. Väitöskirja. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- VATANEN, ANNA 2018: Responding in early overlap. Recognitional onsets in assertion sequences. – *Research on Language and Social Interaction* 51 (2) s. 107–126.
- VATANEN, ANNA – SUOMALAINEN, KARITA – LAURY, RITVA 2020: The Finnish projector phrase *se että* as a fixed expression. – Ritva Laury & Tsuyoshi Ono (toim.), *Fixed Expressions: Building language structure and social action* s. 167–202. Amsterdam: Benjamins.
- VILKUNA, MARIA 1984: Voiko *-kin* partikkelia ymmärtää? – *Virittäjä* 88 (4) s. 393–407.

VILKUNA, MARIA 1992: *Referenssi ja määräisyys suomenkielisten tekstien tulkinnassa.*

Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

VILKUNA, MARIA 1997: Into and out of the standard language. The particle *ni* in Finnish. –

Jenny Chesire & Dieter Stein (toim.), *Taming the vernacular. From dialect to written standard language* s. 51–67. New York: Addison Wesley Longman Limited.

ÄIKÄS, MONICA 2020: Finsk påverkan i det att-konstruktioner? – *Språkbruk* 2/2020.

<https://www.sprakbruk.fi/-/finsk-paverkan-i-det-att-konstruktioner-> (12.5.2023).